

Economisch - Statistische Berichten

50e JAARGANG - 28 APRIL 1965 - No. 2488

ALLE VORMEN VAN KAPITAAL-
EN RENTEVERZEKERING

de is uw
vertrouwen waard!

SCHIEDAM - TEL. 010 - 26 93 04

lid van de groep

H. BRONS Jr
MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Adverteer meer in „E.-S.B.”

P. NOORDHOFF N.V.

UITGEVER VAN BOEKEN OP HET GEBIED VAN
ONDERWIJS EN WETENSCHAP

zoekt

STAFFUNCTIONARIS

Vereisten: academisch of gelijkwaardig niveau (jurist
of econoom, enige ervaring in het uitgevers-
bedrijf strekt tot aanbeveling);
leeftijd 28-35 jaar;
initiatief en creativiteit;
administratief en zakelijk inzicht.

Geboden wordt een verantwoordelijke, veelzijdige werkring
met een honorering gebaseerd op opleiding
of ervaring en leeftijd.
Te zijner tijd mogelijkheid tot opname in
de directie.

Uitvoerige, eigenhandig (niet met ball-
point) geschreven brieven, onder bij-
voeging van pasfoto, te richten onder no.
E.-S.B. 17-2.

Een fiscale creditnota

Stel: u exporteert. En u betaalde omzetbelasting
over grondstoffen e.d. Meestal kunt u het betaalde
terugkrijgen. Maar wat precies? En hoeveel?

Exacte informatie geven de vijf banden

**Teruggaaf van
omzetbelasting
bij uitvoer**

Voor een juiste creditering bij de fiscus.

Bestel onder nr. E 989 en u hebt uw
documentatie binnen enkele dagen in
huis. Met de zekerheid ook in de
toekomst alle nieuwe bepalingen in
uw bezit te krijgen.

Bespaar geld, bestel vlug.

Prijs: f. 54,50.

N. Samsom nv Alphen aan den Rijn

uitgever (01720) 26 01

Ook verkrijgbaar via de boekhandel

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010)
23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.32.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieeldreef 1,
Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post voor Nederland f. 36,50
(studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Iets over de Nederlandse bevolkingsgroei

Het ziet er naar uit dat de Nederlanders de betekenis van de bijzondere aanwas van hun aantal steeds meer gaan beseffen. Het bewustwordingsproces dat zich in dit landje met een zeer grote bevolkingsdichtheid per km² traag ontwikkelde, lijkt nu aan tempo en actieradius te winnen. Een actueel aspect is dat van het toenemend besef van de beperkte, en slechts in geringe mate voor uitbreiding vatbare, ruimte. Bijna — aldus de nieuwe Minister-President — was het betrokken departement in „ruimtelijke ordening en volkshuisvesting” omgedoopt. (Het is alleen maar jammer dat de woningnood de relatieve betekenis van slogans en politieke „prioriteiten” duidelijk maakt.)

Kennis van het bevolkingsbeloop is niet alleen nodig voor de zorg voor een enigermate voldoende ruimte door een optimaal spreidingspatroon, doch tevens voor het beleid op vele andere terreinen zoals die van de arbeidsmarkt, de bouw van woningen, scholen, ziekenhuizen, fabrieken en de zorg voor bejaarden.

De recente raming door het C.B.S.¹⁾ van de Nederlandse bevolking in 1980 verdient dan ook enige aandacht. Niet zo lang geleden leek de horizon van velen beperkt tot die van een jaar of — bij politici — van een vierjarige parlementaire periode. Vragen over de mogelijke toestand in 1980, en de daarmee samenhangende gevolgen voor bestedingen, belastingen enz., verwekten veel verbazing. Prof. W. Drees Jr. sprak in een rede in 1964 van een statische mentaliteit en pleitte o.m. voor een 7-jarige parlementaire periode.

Het lijkt echter waarschijnlijk dat de intellectuele vorderingen ter zake zodanig zijn dat nu in brede kringen met gepaste soberheid kennis wordt genomen van de mededeling van het C.B.S., dat voor tal van doeleinden een berekening tot het jaar 2000 nodig is, waarvan de resultaten binnenkort zullen worden gepubliceerd.

Toch was de „statische” bijziendheid niet helemaal onbegrijpelijk. Het statistisch bijbenen van de toekomstige Nederlandse bevolkingsaanwas blijkt een hachelijke zaak te zijn. Het C.B.S. erkent ruitelijk dat een berekening in 1951 voor 1980 nu met ruim 2 mln. personen, i.c. tot

15,25 mln. moet worden verhoogd. Onvoorzien was vooral de mate van toenemend huwen op jongere leeftijd. De tabel laat zien dat de vaderlandse vruchtbaarheid, uitgedrukt in het aantal geboorten per 1.000 vrouwen van 15-44 jr., het gemiddeld niveau van de E.E.G.- en E.V.A.-landen verre overtreft. Van 15 Europese landen werd het Nederlandse getal van 104,3 in 1963 het dichtst benaderd door Portugal (99,1). Van de overige 13 landen werd een cijfer van minder dan 95 geregistreerd.

Het gemiddelde jaarlijkse groeipercentage van de bevolking beliep gedurende de periode 1950-1960 in Nederland 1,3 t.o.v. 0,8 in Europa (excl. de Sowjet-Unie).

Het C.B.S. heeft voor de extrapolaties een aantal gemiddelden voor de perioden 1951-1956 en 1961-1963 als uitgangspunt gekozen. Van de veronderstellingen wordt hier over de huwelijksvruchtbaarheid nog vermeld dat met twee tendenties rekening is gehouden, nl. van een grotere vruchtbaarheid beneden 30 j. door een voortgaand jonger huwen en van een dalende vruchtbaarheid boven 30 jr. Wat de migratie betreft, hield men in 1951 nog rekening met een emigratie-overschot van 50.000 personen. De feitelijke ontwikkeling daarna heeft het C.B.S. doen afzien van een berekening van een migratie-effect voor de totale bevolking in 1980. Bij de raming van beroepsbevolking zijn evenwel additionele berekeningen gemaakt voor een immigratie-surplus van resp. 5.000 en 10.000 personen p.j. Zullen een toenemend overbevolkingsbewustzijn en een meer ontspannen arbeidsmarkt toch tot een emigratie-surplus leiden?

Naast de „hoofdverwachting” van 15,25 mln. personen zijn alternatieve berekeningen uitgevoerd, die resulteerden in getallen met geringe afwijkingen, nl. van 15,1, 15,0 en 14,9 mln.

Een belangrijke uitkomst is de gewijzigde leeftijdsverdeling, die beknopt in de tabel is samengevat. Het procentuele aandeel van de jeugdigen (beneden 14 j.) en van de bejaarden (boven 65 j.) wordt aanmerkelijk groter. Reeds hierdoor is het niet verwonderlijk dat voor 1980 een procentuele daling van de beroepsbevolking is gecalculerd, nl. van 37 tot 34,5 pCt. Bij de berekening van de beroepsbevolking is eveneens van een aantal veronderstellingen

¹⁾ In het „Maandschrift” van maart jl.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Iets over de Nederlandse bevolkingsgroei	383	Ingezonden stukken:	
Marktstructuur en ondernemingsconcentratie (I), door Drs. J. H. v. Ommen	384	De les van Galbraith, door Dr. E. J. Isidor en L. Brinkman met een naschrift van Drs. J. Beishuizen	394
Huisvesting wordt kostbaar, door Dr. F. W. C. Blom	388	Boekbespreking:	
Het ontwerp Mijwet-Continental Plat 1964 (III), door Mr. H. E. A. Driessen	390	Heinz Schindler: Investitionsrechnungen in Theorie und Praxis, bespr. door Drs. J. B. Polak	396
Duitse zeevisserij eist meer regeringssteun, door L. J. M. van den Berk	393	Mededelingen voor economen Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman	397

Marktstructuur en ondernemingsconcentratie

(I)

Zoals al eerder werd gesignaleerd ¹⁾, bestaat er in het geïndustrialiseerde Europa momenteel vrij veel belangstelling voor de ontwikkeling welke de economische mededinging doormaakt, niet alleen voor zover het vraagstukken van marktstrategische aard betreft, maar ook waar het gaat om de structuur van de voortbrenging. Dit laatste vooral met het oog op de toenemende mate van concentratie in de productiesector, welke in steeds meer bedrijfstakken leidt tot ondernemingen van grote omvang. Het is duidelijk dat men hier te maken heeft met een aanpassing aan het groter worden van de markten als gevolg van de Europese Economische Gemeenschap in wording. Het hierna volgende betoog is een poging een verklaring te vinden voor het patroon dat die aanpassing volgt.

Zoals bekend is, kan het woord „groot”, wanneer men het heeft over de structuur van de markt, een geheel andere betekenis hebben dan wanneer men doelt op „groot” in marktstrategische zin.

In het eerste geval heeft dit woord de betekenis van groot in absolute zin: hierbij heeft men vooral oog voor het begrip productie op grote schaal dan wel de groei naar die omvang van de productiecapaciteit welke overeenkomt met het uit de economische theorie bekende „absolute bedrijfsoptimum”.

Uit marktstrategisch oogpunt staat daarentegen de relatieve betekenis van het woord „groot” op de voorgrond, welke betekenis dan gerelateerd is aan een marktaandeel en daarbij aan het begrip machts- of marktbeheersende positie.

In de economie gaan beide betekenissen van het woord „groot” vaak samen, soms echter niet. Wanneer beide

betekenissen wel samengaan, houdt dit veelal verband met te kleine markten om optimale produktieomstandigheden te verwezenlijken onder handhaving van een redelijk mededingingsniveau. Omdat de economische ontwikkeling het vooral moet hebben van zo efficiënt mogelijke produktietechnieken en deze doorgaans slechts rendabel zijn bij productie op grote schaal, zijn gunstige afzetvooruitzichten onontbeerlijk, zeker bij een economische ordening met ondernemingsgewijze productie.

Het lijkt geoorloofd te stellen dat marktvergroting in het algemeen wel zodanig gunstige afzetverwachtingen oplevert, dat de individuele ondernemer wordt bewogen om de risico's te aanvaarden verbonden aan de doorvoering van de meest efficiënte produktiemethoden. Een dergelijke situatie doet zich momenteel voor binnen de Europese Economische Gemeenschap, waar verschillende nationale markten tot een fusie gebracht moeten worden, hetgeen in vele gevallen een fusie van afzonderlijke produktmarkten inhoudt.

Om te komen tot een harmonische ontwikkeling van de economische activiteit, een gestadige en evenwichtige expansie en wat in art. 2 van het Verdrag van Rome nog meer als doelstelling van de gemeenschappelijke markt wordt genoemd, is echter meer nodig dan integratie in het macro-economisch vlak. De „follow-up” — de uitwerking in het micro-economisch vlak — vindt niet automatisch plaats als gevolg van verdragen tussen regeringen. Daarvoor zijn doelbewuste — diep ingrijpende — veranderingen in de produktie- en ondernemingsstructuur nodig, welke door het bedrijfsleven zelf moeten worden doorgevoerd. Met name valt hierbij dan te denken aan concentratie van de productie en concentraties tussen individuele ondernemin-

¹⁾ Zie o.a. in „E.-S.B.” van 25 november 1964, blz. 1074.

(vervolg van blz. 383)

De Nederlandse bevolking a)			Kerncijfers voor Nederland, E.E.G. en E.V.A. in 1963 b)			
	1965	1980	Nederland	E.E.G.	E.V.A.	
Totale bevolking (mln.)	12,2	15,25	357	153	72	
Leeftijdverdeling (pCt.)			20,9	18,5	17,2	
beneden 5 j.	9,9	11,2	104,3	88,4	91,3	
5-14 j.	18,5	19,0	8,0	10,9	10,6	
14-19 j.	9,6	7,9	37	d)	e)	
20-64 j.	52,5	51,4				
65 j. en ouder	9,5	10,5	1.025	1.095	1.240	
			(§) f)			

a) Bron: C.B.S.

b) Bron: Bureau voor de statistiek der Europese gemeenschappen. c) In pCt. van de totale bevolking. d) 4 E.E.G.-landen met 40 pCt. of meer. e) 6 E.V.A.-landen met 40 pCt. of meer. f) 1960, bron: „The New Europe and its economic future” (Twentieth Century Fund).

uitgegaan. Hiertoe behoort een stijgend percentage voor jongens en meisjes van 14-25 j. dat dagonderwijs volgt. Dit resulteert o.m. in een dalend percentage werkenden in de leeftijdsgroep 15-19 j., nl. van 68 tot 46.

Een andere opmerkelijke uitkomst is de geringe stijging van 18 tot 19 van het percentage werkenden onder de vrouwen van 20 j. en ouder. Het effect van de toenemende geneigdheid om buitenshuis te werken zal namelijk worden beperkt door een relatieve stijging van het aantal gehuwde vrouwen en door de afname van het aantal in het bedrijf van het gezinshoofd medewerkende echtgenoten.

Het is duidelijk dat de daling van het procentuele aandeel van de beroepsbevolking een ongunstige invloed zal

hebben op het beloop van het nationaal produkt per hoofd van de bevolking. Met een bedrag van \$ 1.025 bezette Nederland reeds in 1960 slechts de elfde plaats in een rij van 18 Europese landen, het bedrag lag dan ook beneden het Europese groeps gemiddelde van \$ 1.035. In de periode 1960-1975 zal de achterstand nog groter worden bij een Nederlands stijgingspercentage van ca. 63 t.o.v. dat van het gemiddelde van ca. 70 voor de groep van 18 Europese landen, nl. tot resp. \$ 1.670 en \$ 1.750 per hoofd der bevolking²⁾.

M. H.

²⁾ Deze bedragen zijn ontleend aan „The New Europe and its economic future”, A Twentieth Century Fund Survey, The Macmillan Company; New York 1964, 148 blz., \$ 1,95.

gen (met dit laatste wordt bedoeld aaneensluitingen, fusies, etc.) daar waar zulks uit hoofde van een evenwichtige expansie noodzakelijk wordt geacht.

Verdwijnen van autarkie.

Wat de concentratie in de produktiesector betreft: uit een oogpunt van noodzakelijke aanpassing van de produktiestructuur aan het openbreken van de nationale markten, gaat het in de eerste plaats om het bereiken van de voordelen van produktie op grote schaal in *zoveel mogelijk* bedrijfstakken. Zulks is voor de evenwichtigheid van de expansie het belangrijkste. Dat is ook van belang voor de welvaart.

Vooraf voor landen, wier afzonderlijke markten niet omvangrijk genoeg zijn voor meer dan een enkele — onder optimale omstandigheden producerende — onderneming, zal de uitbouw van het afzetgebied van belang kunnen zijn. Zo kunnen vooral in Nederland, België en Luxemburg markten voorkomen waar de afzet van een onderneming met een beheersende positie op de binnenlandse markt (groot in relatieve zin) nog niet groot genoeg is om de voordelen van produktie op grote schaal (groot nu in absolute zin) te verwerven. Wegens de economische barrières, welke worden gevormd door de nationale grenzen kan export het tekort in zulke gevallen lang niet altijd opvullen. Door de geringe omvang van de „relevante” markt zoals men dit marktbegrip kan aanduiden, kan het doorvoeren van de meest efficiënte produktietechniek dan ook worden beperkt. Skitovský ²⁾ brengt in dit verband terecht naar voren dat de zekere mate van zelfgenoegzaamheid, waarop een deel van de produktiestructuur in West-Europa is gebaseerd, gepaard gaat met de toepassing van hetzelfde

— betrekkelijk inefficiënte kapitaaluitrustingen (voor produktie op kleine schaal) of

— efficiënte kapitaaluitrustingen (voor produktie op grote schaal) die slechts voor een gedeelte van hun capaciteit worden gebruikt.

In beide gevallen zijn de produktiekosten hoger dan in geval van gunstiger afzetomstandigheden.

Zodra de invloed van invoerrestricties en privaatrechtelijke mededingingsbeperkingen, voortvloeiende uit afspraken of misbruik van economische macht, in E.E.G.-verband zal zijn gemitigeerd, zal de geborgenheid van de nationale markten verdwijnen.

Anderzijds zal voor vele ondernemers uitzicht op een grotere afzet worden geopend. Daarvoor is allereerst afzet-exploratie vereist. Vervolgens is nodig een aanpassing van de produktieomstandigheden, welke veelal het snelst kan worden bereikt als een toenemende mate van specialisatie mogelijk wordt geacht. Specialisatie mag immers wel een van de belangrijkste aspecten van het verschijnsel massaproductie, en het daarmee samenhangende lage kosten- en prijspeil, worden genoemd. Specialisering zal dan ook een belangrijk aspect moeten zijn van de structurele aanpassing, welke het gevolg is van de fusie van de markten binnen de E.E.G.

Zoals hiervoor gesteld werd, zal de aanpassing van de produktiestructuur vooral gestimuleerd worden door gunstige afzetverwachtingen. Voldoende is dit niet. Ook de bereidheid daartoe van de kant van de individuele ondernemers en hun financiële mogelijkheden zijn belang-

rijke voorwaarden. Lang niet elke onderneming kan de financiële consequenties van een dergelijke aanpassing dragen. Bij andere mist de leiding de moed of het inzicht om tot de nodige stappen te komen.

Behalve bedrijfstakken met groeivoorzichten, zullen ook (en juist) de ondernemers in branches waar sprake is van een zekere afzetstagnatie (als gevolg van verzadiging of substituuatprodukten) tot aanpassing van hun produktiestructuur aan de fusie van de markten in E.E.G.-verband moeten komen. In laatstbedoelde branches zal het vooral gaan om het wegwerken van overcapaciteit door vermindering van het aantal produktiekernen dan wel door het doorvoeren van diversificatie, waardoor tevens de mogelijkheid wordt geopend over te gaan, tot meer efficiënte produktiemethoden. Vooral in een dergelijke situatie zal het van het inzicht van de individuele ondernemers afhangen of een juiste investerings- (of desinvestering) beslissing wordt getroffen.

De besluitvaardigheid van de individuele ondernemers inzake de aanpassing van de produktiestructuur zal mede beïnvloed worden door overwegingen van marktstrategische aard, met andere woorden, door de verwachtingen omtrent de toekomstige concurrentieverhoudingen. Door de aaneensluiting van de markten zullen de bedrijfstakken in omvang toenemen. De concurrentie binnen elke bedrijfstak zal — afhankelijk van de differentiatie van markt en produkt — in het algemeen ook groter worden. Ook hierdoor zal de doorvoering van rationaliserende vernieuwingen worden bevorderd c.q. zal het de individuele ondernemer moeilijk vallen efficiëntieverbeteringen uit te stellen, tot het ogenblik waarop deze volledig zijn afgeschreven. Dit zal de tendens tot concentratie van de produktie kunnen versterken.

Zowel in geval van gunstige afzetverwachtingen als bij afwezigheid daarvan zal door een grotere rationalisatie het aantal ondernemingen in elke Euromarkt-bedrijfstak kunnen slinken. De mededinging behoeft daardoor niet minder te worden; door een toenemende mate van specialisering zal de mededinging in het algemeen worden geïntensiveerd ³⁾.

Het groter worden van markten.

In het bovenstaande is de ontwikkeling van de produktie op grote schaal in verband gebracht met het integratieproces. In dit licht zou men kunnen stellen, dat de marktvergroting in de E.E.G. krachten oproept, welke de vorming op betrekkelijk korte termijn bevorderen van ondernemingen die groot genoeg zijn om de optimale produktieomstandigheden (het absolute bedrijfsoptimum) te benaderen.

De groei van de individuele ondernemingen tot bedrijven die op grote schaal produceren kan een meer geleidelijk verloop hebben in gevallen waarin de marktstructuur in de loop der tijd verandert. De groei naar het absolute bedrijfsoptimum vindt dan voornamelijk plaats onder invloed van factoren als toeneming van de welvaart, en de individuele toepassing van technische vindingen die gedurende kortere of langere tijd een voorsprongpremie opleveren.

Dit proces, waarop door Schumpeter, reeds in 1926 de aandacht werd gevestigd, geeft echter niet de wordingsgeschiedenis van alle grote bedrijven in de vroeg ge-

²⁾ Tibor Skitovský: „Economic Theory and Western Europe Integration”, blz. 113.

³⁾ Zie ook Pierre Uri: „Economics and Politics of the Common Market”, bijdrage in „Competition cartels and their Regulation”, ed. John Perry Miller (1962), blz. 381.

industrialiseerde landen weer. Veelal is die ontwikkeling heel wat minder geleidelijk gegaan. Voor een dynamiek als gepaard gaat met de fusie van de markten der E.E.G.-landen, zal de aanpassing van de produktie-structuur in ieder geval sneller zijn beslag dienen te krijgen en wellicht wat abrupter moeten verlopen. Met name zal hieraan in de meeste gevallen het best kunnen worden beantwoord door op dit doel gerichte concentraties tussen ondernemingen in nationaal en internationaal verband.

Ook in het verleden hebben concentraties een belangrijke rol gespeeld bij een synchrone aanpassing aan structurele veranderingen. Hoewel het concentratieproces in de Verenigde Staten een min of meer continu verloop heeft gehad, lijkt de huidige produktie-structuur daar vooral bepaald te zijn door drie perioden waarin het concentratieproces een hoogtepunt bereikte, nl. in de periode van 1898 tot 1902, van 1926 tot 1930 en ook nog wel na de tweede wereldoorlog, vooral tussen 1945 en 1956. Deze hoogtepunten zouden verband hebben gehouden met belangrijke veranderingen, welke zich in de marktstructuur voordeden.

Het eerste hoogtepunt vond plaats ten tijde van de consolidatie van de resultaten van de industriële revolutie. Het tweede hoogtepunt viel samen met de explosie van de vraag naar automobielen. Hierdoor werd vooral in de automobielbranche een dusdanige produktie-structuur verkregen, dat dit land alleen al op dit gebied een voorsprong kreeg die het nu nog bezit.

Het laatste hoogtepunt dat overigens veel minder significant is dan de beide voorafgaande, was de aanpassing welke als gevolg van de tweede wereldoorlog nodig was geworden. Mede onder invloed van deze concentratiebewegingen wordt de produktie-structuur in de Verenigde Staten nog heden ten dage mede gekenmerkt door de grootste ondernemingen welke de wereld kent.

Soortgelijke hoogtepunten hebben zich — zij het misschien niet zo karakteristiek als in de Verenigde Staten — in het verleden ook voorgedaan in Duitsland en Groot-Brittannië. Ter beoordeling van de huidige concentratiebeweging kan het misschien interessant zijn wat langer stil te staan bij het concentratieverschijnsel in die landen in een wat jonger verleden.

Concentratie in West-Duitsland.

In West-Duitsland hebben vooral de gevolgen van de tweede wereldoorlog genoopt tot een omvangrijke structurele aanpassing. Een groot deel van de sinds 1950 in dat land plaatsgevonden hebbende aaneensluitingen van ondernemingen zou direct of indirect een reactie zijn geweest op de gedwongen naoorlogse veranderingen in de produktie-structuur.

Daarnaast ontstond — mede onder invloed van het Korea conflict — in het begin der jaren vijftig in West-Duitsland een sterke drang tot zekerstelling van de grondstoffentoelevering. Dit zou tot een toenemende verticale concentratie met voorgaande schakels in de produktiekolom hebben geleid. Toeneming van de concurrentie zou de integratie in *voorwaartse* richting — met name binnen de afzetkanalen — van betekenis hebben gemaakt.

Een en ander valt op te maken uit het rapport ⁴⁾ over concentratie in de Westduitse economie dat door de Bondsregering medio 1964 bij de Bondsdag werd ingediend. Aan het rapport, waaraan een onderzoek van drie jaren is

⁴⁾ „Bericht über das Ergebnis einer Untersuchung der Konzentration in der Wirtschaft“, Deutscher Bundestag, 4 Wahlperiode, Drucksache IV/2320, blz. 25.

voorafgegaan, valt te ontlenuen dat de produktieomstandigheden voor de in het kader van dit onderzoek „doorgelichte” fusies kennelijk gunstiger zijn geweest dan voor de grote ondernemingen in het algemeen. Het aandeel in de totale omzet dat in de Bondsrepubliek is geleverd door de 100 grootste ⁵⁾ bij een concentratie betrokken ondernemingen is van 1954 op 1960 nl. méér gestegen (van 33,6 tot 38,8 pCt.) dan dat van de 1.000 grootste ondernemingen, die over dezelfde periode hun gezamenlijk aandeel in de omzet zagen toenemen van 52,6 tot 55,4 pCt. In ongeveer de helft van de 30 onderzochte bedrijfssectoren („Industrie-*gruppen*”, welke soms verschillende bedrijfstakken omvatten) belooft het aandeel in de totale omzet op de betrokken markt van de grootste 10 ondernemingen tussen 37 pCt. en 92 pCt. van de totale omzet.

In 21 van de 30 bedrijfssectoren bleek dit aandeel van 1954 op 1960 te zijn toegenomen. Dit zou betekenen dat ook de mate van produktieconcentratie als geheel in West-Duitsland is toegenomen. Op dit punt is het rapport overigens weinig zeggend; het blijkt namelijk niet in welke bedrijfstakken van een toeneming van de concentratie sprake is. Over de mededingingsstructuur, o.m. van de door individuele bedrijven ingenomen marktbeheersende posities, worden in dit rapport dan ook geen uitspraken gedaan, hoewel zulks aanvankelijk wel in de bedoeling schijnt te hebben gelegen.

De oorzaken van de concentratie tussen ondernemingen in de Westduitse economie worden in het rapport niet diepgaand behandeld. Wel worden o.m. de volgende algemene tendenties aangegeven welke de ontwikkeling van dit verschijnsel de laatste jaren te zien zou hebben gegeven.

1. De grote en toenemende betekenis van de technische vooruitgang maakt steeds omvangrijkere investeringsuitgaven noodzakelijk. Veel concentraties zullen dan ook de oplossing hebben betekend van een met de rationalisatie van het produktieproces verband houdend financieringsprobleem.

2. Ten aanzien van ondernemingen die voor de toekomst rekening moeten houden met een zekere afzetstagnatie zou vooral sprake zijn van een diversificatieproces: een uitbreiding of verschuiving van de belangeninvloed naar andere bedrijfstakken. De concurrentie welke van substituu-producten wordt ondervonden (kolen, olie, metalen, plastic producten) speelt hierbij soms een belangrijke rol.

3. Het bevorderen van parallelisatie is gewenst teneinde de conjunctuurgevoeligheid van het produktieproces te verminderen.

4. Vooral in geval van scherpe buitenlandse concurrentie (als gevolg van bijv. produktie met comparatieve voordelen in andere landen) dringt de noodzaak tot een optimaal laag kostenpeil (scheepsbouw, papierindustrie, textielindustrie).

5. Bij overname van gespecialiseerde ondernemingen wordt, vergeleken bij de uitbouw van het eigen bedrijf, geen of minder last van arbeidsschaarste ondervonden.

6. Vooral bij zelfstandige middelgrote en kleine ondernemers treedt een zekere risicomoeheid aan de dag.

Uit bovenstaande opsomming zou kunnen worden afgeleid dat de tendens tot concentratie tussen ondernemingen welke bij het betrokken onderzoek in West-Duitsland naar voren is gekomen vooral in verband kan worden gebracht met het sterk rationaliserende effect van structuurver-

⁵⁾ Grootste (ook in de navolgende gevallen) gemeten naar de omzet.

anderingen. Met de invloed van bijv. een economische depressie heeft deze beweging weinig te maken. In de beschouwde periode heerste er in West-Duitsland een welhaast aanhoudende economische expansie.

Concentratie in Groot-Brittannië.

In Groot-Brittannië het land dat de bakermat van de industriële ontwikkeling kan worden genoemd, houdt het concentratieverschijnsel evenzeer de aandacht bezig. Veel vermeldenswaardige gegevens hebben met name Evely en Little verzameld in hun studie ⁶⁾ over de concentratie in de Britse economie. De schrijvers spreken van *interne expansie* als zij het hebben over de groei van het individuele productie-apparaat waardoor de totale omzet in de betrokken bedrijfstak toeneemt en over *externe expansie* als zij doelen op de uitbouw door middel van aaneensluiting van bestaande bedrijven, waardoor de omvang van de productie in de bedrijfstak niet groter hoeft te worden.

Interne expansie wordt dan vooral gezien als het gevolg van het benutten door individuele ondernemers van goede kansen, hun geboden door voorlijkheid op grond van ervaring of technische voorsprong.

Wat betreft het proces van externe expansie valt de nadruk vooral op minder dynamische afzetomstandigheden die ertoe nopen door middel van aaneensluiting tussen ondernemers paal en perk te stellen aan het soms ruïneuze effect van de concurrentie. Mede hierdoor zou men in staat zijn overschotten aan productiecapaciteit weg te werken. In de lijn van deze gedachtengang worden als hoogtepunten van concentraties tussen ondernemingen genoemd de perioden rond de jongste eeuwwisseling en de jaren twintig, welke tijdstippen — zoals hiervoor is gesteld — ook voor de Verenigde Staten als zodanig zouden hebben gegolden, met dit verschil dat deze perioden voor Groot-Brittannië wat betreft de golfbeweging op langer termijn dieptepunten zouden kunnen worden genoemd, terwijl deze voor de Verenigde Staten terzelfdertijd hoogtepunten in de bedrijvigheid betekenden. De opvatting van Evely en Little over het verschijnsel van aaneensluitingen tussen ondernemingen blijkt dan ook uit het volgende door hen gemaakte onderscheid, waarbij de nadruk valt op het mededingingsaspect van concentraties.

a) Aaneensluitingen waarbij meer dan twee ondernemingen zijn betrokken (multi-firm amalgamations).

Een concentratiebeweging als hierbedoeld — waarvan volgens de schrijvers vooral ten tijde van de eeuwwisseling sprake zou zijn geweest — zou beïnvloed worden door alom optredende overschotten aan productiecapaciteit. Deze onderbezetting zou zijn oorzaak vinden in overexpansie en concurrentie uit het buitenland.

b) Aaneensluitingen tussen grote ondernemingen (large firm amalgamations).

Van dit type concentratie is volgens Evely en Little meestal sprake wanneer de (weinige) grote ondernemingen welke de bedrijfstak telt de voorkeur geven aan combinatie boven concurrentie, zeker wanneer op korte termijn of in de naaste toekomst een zekere afzetstagnatie wordt verwacht.

c) Uitbouw van een onderneming bij stukje en beetje (growth by piece-meal acquisition).

Het laatste onder c) genoemde concentratietype zou volgens de betrokken auteurs representatief zijn voor de uit-

bouw van ondernemingen in bedrijfstakken waar sprake is van een drang tot rationalisering en modernisering.

Enkele gevolgtrekkingen.

Bij de Britse studie valt de nadruk sterk op fusies als instrument ter beperking van de mededinging in geval van stagnatie van de afzet. Bij de onderzoeken op dit terrein in West-Duitsland bleek dit element weliswaar niet geheel afwezig, doch juist *niet* centraal te staan. Dit verschil in uitkomst kan men wellicht grotendeels toeschrijven aan het feit dat de vergelijkende analyses betrekking hebben op geheel verschillende tijdstippen, waarin de vooruitzichten voor de ondernemers — onder invloed van conjuncturele of structurele depressies — geheel anders waren (in de Britse studie vergelijkt men de jaren 1935 en 1951 en in het Duitse geval 1954 en 1960).

Ten tijde van het onderzoek in de Bondsrepubliek lokte voorts reeds de vooruitzichten van de grotere E.E.G.-markt. Voorzover van iets dergelijks in Groot-Brittannië al sprake is geweest, was in de jaren waarop de studie voor dat land betrekking had, het ondernemersperspectief ongetwijfeld weinig florissant.

De uitkomsten van beide studies zouden dan ook kunnen wijzen op verschillende ontstaansoorzaken voor het concentratieverschijnsel: in Groot-Brittannië de invloed van stagnerende afzetomstandigheden welke noopt tot het uitbannen van de gevolgen van desastreuze concurrentie en in West-Duitsland de veranderingen in de economische structuur, welke leiden of ten doel hebben — zoals is gesteld bij de opzet van de E.E.G. — mede door activering van de mededinging te komen tot een grotere technische vooruitgang en daarbij tot rationalisatie van het productieproces en verhoging van de welvaart.

In het geval van West-Duitsland zouden concentraties, zoals hiervoor betoogd is, er dan toe leiden het producerend vermogen van de ondernemingen groter te doen worden (groot in absolute zin) teneinde de voordelen van het produceren op grote schaal zo snel mogelijk te verwerven. Een dergelijke onderscheiding naar de aard van het concentratieverschijnsel kan van nut zijn wanneer men zich waagt aan een beoordeling van het economisch effect van een dergelijke structurele aanpassing in de productie-sector.

Beziet men namelijk het huidige concentratieverschijnsel als een noodzakelijk gevolg van het groter worden van de markten in E.E.G.-verband dan lijkt hiermede de uitbouw van de individuele ondernemingen tot grotere omvang alleszins in overeenstemming, zowel uit een oogpunt van gewenste productie- als van gewenste marktstructuur. Immers alleen bedrijven met rationele produktiemethoden die op grote schaal produceren zullen op de grotere markt het mededingingsproces kunnen activeren. Hoewel hierbij zowel gunstige als minder gunstige afzetverwachtingen een rol zullen spelen mag toch wel worden gesteld dat het huidige concentratieverschijnsel als geheel gebaseerd is op een structuurverandering welke zo bezien per saldo een gunstige economische uitwerking zal hebben. De basis lijkt in ieder geval niet afzetstagnatie, waarbij het concentratieverschijnsel vooral een „Kind der Not” is, zoals in die omstandigheden veelal de kartels.

Andere aspecten van het concentratieverschijnsel w.o. een nadere beschouwing van het begrip productie op grote schaal alsmede een typologie, komen in een volgend artikel aan de orde.

⁶⁾ R. Evely & I. M. D. Little: „Concentration in British Industry” (1960).

Huisvesting wordt kostbaar

Welk een gewichtige rol bedrijfspanden als duurzaam produktiemiddel voor bedrijven vervullen, blijkt wel uit de jaarverslagen van Philips. Van de totale duurzame produktiemiddelen van het Philips-concern bestaat 70 pCt. uit gebouwen en terreinen en 30 pCt. uit machines en installaties. De woonhuizen hebben wij daarin niet meegeteld.

In deze beschouwing halen wij Philips-cijfers alleen als illustratie aan, om verschijnselen en samenhangen van algemener betekenis te bespreken. De volgende cijfers zijn berekend uit jaarverslaggegevens voor het Philips-concern, waarvan slechts een deel in Nederland ligt.

	1954	1964
totaal-bedragen		
omzet	f. 1.936.000.000	f. 7.002.000.000
balanswaarden:		
terreinen en gebouwen	f. 364.000.000	f. 2.008.000.000
machines en installaties	f. 198.000.000	f. 853.000.000
totaal vaste activa	f. 562.000.000	f. 2.861.000.000

Het in bedrijfshuisvesting vastgelegde vermogen is dus van f. 0,4 tot f. 2 miljard toegenomen; bedrijfshuisvesting maakt 70 pCt. van de vastleggingen uit.

	1954	1964
aantal werknemers	123.000	252.000
bedragen per werknemer		
omzet	f. 15.740	f. 27.786
balanswaarden:		
terreinen en gebouwen	f. 2.960	f. 7.968
machines en installaties	f. 1.610	f. 3.385
totaal vaste activa	f. 4.570	f. 11.353

Per werknemer gerekend is de huisvestingsinvestering dus toegenomen van f. 3.000 tot f. 8.000 of wel van 19 pCt. tot 29 pCt. van de jaaromzet. In hoofdzaak daardoor zijn de vastleggingen aanzienlijk meer toegenomen, dan evenredig met de omzet zou zijn. Hierbij volgt een vialt opmerkingen.

1. Het absolute bedrag aan vermogensinvestering voor bedrijfshuisvesting per werknemer is tegenwoordig ongehoord hoog. Bovenstaande Philips-cijfers zijn in dat opzicht nog bepaald niet hoog, bij vele bedrijven ligt dat bedrag bij de huidige grond- en bouwkosten boven f. 10.000 per werknemer. Dat dit nog niet eens veel is, blijkt wel als men bedenkt dat grond- en bouwkosten voor een eenvoudige woning ook al omstreeks f. 8.000 per bewoner bedragen.

2. Van de *jaarlijkse bruto*-investeringen van Philips gaat dooreengenomen iets minder dan 50 pCt. in bedrijfshuisvesting en iets meer dan 50 pCt. in machines en installaties. Over een lange periode gezien komen de *netto*-investeringen echter uit op omstreeks 70 pCt. onroerende goederen en 30 pCt. machines en installaties. Dit komt uiteraard, doordat in een groeiende onderneming de snel amortiserende machines en installaties elk jaar grote afschrijvingsbedragen afwerpen, terwijl de langzaam amortiserende reeds aanwezige onroerende goederen minder afschrijvingen afwerpen.

3. De vermogensvastlegging per werknemer voor bedrijfshuisvesting loopt harder op dan evenredig met de omzet zou zijn. De voornaamste oorzaken daarvan zijn van algemene aard, en gelden trouwens in belangrijke mate

ook voor woningen. Deze zijn (a) bouwkosten — m.a.w. de kosten om 1 m² vloer te bouwen —, die aanmerkelijk meer zijn gestegen dan het prijsniveau van industriële produkten (de grondkosten uiteraard ook, want die bestaan in hoofdzaak uit de kosten om natuurgrond te ontsluiten en bouwrijp te maken); (b) meer vloeroppervlakte per werknemer in vrijwel alle bedrijven, o.m. voor machines en apparaten en ook om bijv. heftrucks te kunnen toepassen; (c) de hogere welstandseisen, men wil cantines en licht en ademruimte hebben.

4. Onder de duurzame produktiemiddelen vervullen de bedrijfspanden kennelijk in tal van bedrijven de sleutelrol. Anders zou geen ondernemer zich de offers willen getroosten om zulke enorme kapitalen daarin te steken.

Gevolgen voor de ondernemingsfinanciering.

De kennelijke ontwikkeling, dat bedrijfshuisvesting relatief tot de productie per werknemer aanmerkelijk *toenemende vermogensinvestering* gaat vragen, heeft aanmerkelijke gevolgen voor de ondernemingsfinanciering.

Philips is daarmee al geconfronteerd, doordat het concern voor een belangrijk deel buiten Nederland werkt. Overal ter wereld kan een bedrijf de benodigde bedrijfspanden verkrijgen, behalve in ons land. In Nederland is het overheidsbeleid zodanig, dat vele bedrijven de toestemming daartoe vele jaren onthouden wordt. Zolang dat zo is, worden die bedrijven nog niet geconfronteerd met de zware financiële consequenties van behoorlijke bedrijfshuisvesting.

1. *Liquiditeit.* Investerings in terreinen amortiseren in het geheel niet, investeringen in opstallen amortiseren slechts langzaam. Hiervoor heeft een onderneming vermogen nodig, dat permanent of althans zeer langdurig te harer beschikking staat. Werkelijk lang vermogen is echter juist het moeilijkste verkrijgbaar van alle vermogentypen. Soms gelukt het een onderneming 100 pCt. van het voor een bedrijfshuisvesting benodigde bedrag te lenen, maar als die lening dan moet worden afgelost à raison van 4 of 5 pCt. per jaar, legt dat een loodzware druk op de toekomstige liquiditeit; de lening moet sneller worden afgelost dan de daartegenoverstaande investering amortisatie zal afwerpen.

2. *Rendabiliteit.* De rendabiliteit van onroerend goed is altijd mager. Wanneer vele concurrenten bedrijfspanden huren tegen bijv. 8 à 9 pCt. van hun waarde, ligt de genoten huurwaarde voor de eigenaar-gebruiker niet hoger. Dat is heel iets anders als bij investeringen in machines, installaties en/of voorraden. Op vermogensinvestering daarin kan een ondernemer wel 15 pCt. rendement vòòr belastingen maken, als hij er tenminste in slaagt een hoge omzet in verhouding tot zijn investering te behalen. Het in onroerend goed gestoken vermogen rouleert uiteraard uiterst langzaam, en het nettorendement daarop kan moeilijk meer dan 7 pCt. vòòr belastingen bedragen.

Thans cumuleren twee ongunstige factoren: de *vermogensinvestering* per werknemer wordt relatief groot en de *procentuele financieringslasten* zijn aanmerkelijk gestegen. Een decennium geleden waren leningen à 4½ pCt. in het algemeen gemakkelijk verkrijgbaar, tegenwoordig is het niet eens zeker dat een onderneming een lening à 6 pCt. rente kan verkrijgen.

Het financieringsaspect van bedrijfshuisvesting wordt dus in twee opzichten veel ernstiger: in omvang en in jaarkosten. Waar financieringsopvattingen naar omstandigheden evolueren, veranderen ook de dogma's. Twintig jaar geleden gold nog als axioma, dat een solide onderneming haar bedrijfspanden in onbelaste eigendom moest hebben. Dus financiering met aandelenkapitaal en reserves. Daarna kwam een nieuwe leer: als het beste gold bedrijfspanden zoveel mogelijk met opgenomen leningen te financieren.

Nu leningen duurder zijn geworden, moeilijker verkrijgbaar zijn, en ondernemingen ook wat benauwder worden voor de daaraan verbonden hoge aflossingslasten, gaan ondernemers opnieuw speuren naar andere oplossingen. Die oplossing is dan de saleleaseback, het lange termijn-huurcontract waarbij een met tamelijk laag rendement genoegen nemend onroerend goedbelegger zijn geld in de eigendom van een bedrijfspand steekt. Als hij dat een belegging acht, die hem tegen inflatierisico's beschermt, is hij wellicht bereid met een bescheiden jaarlijks rendement genoegen te nemen.

Gevolgen voor de nationale financiering.

Voor de natie liggen de verhoudingen in veel opzichten als bij Philips. Van de jaarlijkse *bruto*-investeringen in duurzame produktiemiddelen gaat omstreeks 50 pCt. in onroerende (woningen, gebouwen, weg- en waterwerken) en omstreeks 50 pCt. in vervoermiddelen, machines, installaties etc. De netto-investering (= bruto — tegelijk vrijvallende afschrijvingen op de aanwezige voorraad) zal echter in de verhouding van omstreeks 75/25 liggen.

De bouw is dan ook de hoofdverbruiker van nationale besparingen. Dat blijkt zij dus niet alleen te zijn in primitieve economieën, maar zelfs in een hoogontwikkelde economie als de Nederlandse.

Van de beschikbare nationale netto-besparingen hangt dus af, hoeveel geld de natie in onroerend goed kan steken zonder in een betalingsbalanstekort te vervallen. Hoeveel m² vloer men daarvoor kan bouwen, is in beginsel een eenvoudige rekensom:

$$\text{bouwproductie in m}^2 \text{ vloer} = \frac{\text{daarvoor beschikbare besparingen}}{\text{bouwkosten per m}^2 \text{ vloer.}}$$

Als nu, zoals in de afgelopen jaren over het algemeen is gebeurd, de bouwkosten per m² vloer onevenredig oplopen doordat de produktiviteit in de bouw te weinig verbetert, valt deze formule zo uit, dat men bij een gelijkblijvende besparingsquote uit het nationaal inkomen minder m²

vloer per inwoner kan bouwen. Dat is geen pure theorie: dit werkt in 1965, want in 1965 zal ons land minder m² vloer gaan bouwen dan in het voorgaande jaar, omdat de beschikbare besparingen niet voldoende zijn om eenzelfde kwantitatieve produktie tegen hogere eenheidskosten geheel financieren.

Dit is een heel zwaar nationaal probleem. Zowel voor woningen als voor bedrijfshuisvesting blijken de benodigde vermogensbedragen per nieuwe woonruimte-voor-één-persoon en per nieuwe werkruimte-voor-één persoon onevenredig te zijn toegenomen in verhouding tot het gemiddeld inkomen of de gemiddelde produktie per hoofd. Dan gaat realisatie van het gewenste bouwprogramma veel meer middelen vragen, dan de traditionele besparingsquote uit het nationaal inkomen oplevert. Dat leidt ertoe, dat de stichting van zulke nieuwe woonruimte en werkruimte onverbiddelijk beperkt zal blijven tot wat men kan financieren. Wat er dan wel gesticht wordt, is toch duur. De gebruikers van die ruimte zullen dan per m² vloer veel hogere lasten moeten dragen, dan men traditioneel gewend is.

Hier zijn de fundamentele krachten wel geschilderd, maar de oplossing is niet gegeven. Zal het hier de Zweedse kant uitgaan, waar de welvarende massa in heel kleine flatjes leeft? En zullen wij hier dezelfde situatie krijgen als in de New Yorkse wolkenkrabbers, waar het personeel veel dichter op elkaar zit dan wij gewoon zijn in nieuwe gebouwen? Het is een benauwend probleem.

Iedereen die bouwen wil, tracht de financiering daarvan meer en meer af te wentelen op institutionele en private beleggers. De totale bruto-investering in woningen en bedrijfsgebouwen is echter, alleen al voor de opstellen, evenveel als het totaal van de besparingen der gezinnen en die bij de institutionele beleggers. Dat afwentelen helpt de specifieke initiatiefnemer voor de bouw van woningen of bedrijfspanden om voor hem in dat geval het financieringsprobleem op te lossen. Hij heeft zich dan gered. Maar, daardoor zullen minder besparingen beschikbaar zijn voor financiering van andere bouwwerken.

Het voorgaande heeft er de aandacht op willen vestigen, dat nationaal gezien de financiering van de steeds kostbaar wordende bouw een zwaarwegiger probleem wordt. Met Philips-cijfers als illustratiemateriaal hebben wij betoogd, dat hetzelfde voor ondernemingen privaateconomisch het geval is voor hun bedrijfshuisvestingsfinanciering. Het beste is, dat men dit alles vierkant onder ogen ziet en daaruit logische consequenties trekt.

Hilversum.

Dr. F. W. C. BLOM.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Het ontwerp Mijnwet Continentaal Plat 1964

(III)

Aanvang der parlementaire behandeling.

Twee maanden na het artikel over dit wetsontwerp¹⁾ is het Voorlopig Verslag verschenen van de bijzondere commissie van de Tweede Kamer. Zoals de commissie zelf ook mededeelt, vindt men in het verslag sterk de neerslag van de opmerkingen en bedenkingen, die haar door een twaalfstal ondernemingen of combinaties daarvan op 13 oktober in een besloten vergadering zijn kenbaar gemaakt. Het valt evenwel te betreuren dat de commissie heeft gemeend zelfs de namen van de gehoorde ondernemingen geheim te moeten houden, daar wetgeving in een democratie zoveel mogelijk openbaar dient te geschieden. Repercussies bij een toekomstige concessie-aanvraag zijn door het noemen van namen niet te verwachten, terwijl het belang der openbaarheid bij algemene wetgeving voorrang moet hebben boven een kleingeestige concurrentievrees. In het onderhavige geval was er zelfs alle aanleiding om de „hearing” evenals in de Verenigde Staten in het openbaar te houden, opdat enerzijds de regering alsnog op directe wijze kon kennis nemen van de meningen van belanghebbenden en anderzijds beïnvloeding van wetgevende arbeid door particulieren, juist gezien het gewicht van deze internationale concerns, niet het afschrikkende karakter van het Noordamerikaanse lobbying krijgt.

Het Voorlopig Verslag is vrij kritisch gesteld en heeft de Minister genoopt tot een uitvoerige Memorie van Antwoord en een aantal wijzigingen in het wetsontwerp, beide gedagtekend 19 februari 1965. Ofschoon het karakter van het wetsontwerp niet is gewijzigd en de Minister niet is ingegaan op het verzoek van vele leden om een ontwerp A. M. v. B. regelende de voorwaarden voor de verkrijging van vergunningen over te leggen, is het toch duidelijker geworden welke regels de Minister zou volgen bij zijn beleid. Zonder de kabinetscrisis zou het wetsontwerp 7 april in openbare behandeling zijn gekomen, terwijl het desbetreffende onderwerp thans een van de voornaamste punten bij de kabinetsformatie is geworden. Ondanks het onzekere lot van het wetsontwerp bieden de verschenen Kamerstukken voldoende reden tot een nadere bezinning op de wettelijke regeling van de oliewinning op het continentaal plat, welke in ieder geval op korte termijn tot stand zal moeten worden gebracht.

Handhaving van de Mijnwet 1810.

Wie mocht denken dat de handhaving van deze wet een uiting is van prijzenswaardige historische zin van het Departement van Economische Zaken, moet deze mening wel herzien na lezing van de M. v. A., waaruit niet alleen een gebrekkige kennis van buitenlands recht, doch ook onkunde over wat in eigen land voorheen op het gebied van mijnrecht en mijnbouwpolitiek is verricht, blijkt.

De bruikbaarheid van de wet wordt aan twee criteria getoetst, en deze toetsing verloopt bevredigend volgens de Minister. De eerste eis is dat de opsporing van de aanwezige bodemrijksdommen plaatsvindt en deze

heeft immers vanaf 1933 door de N.V. De Bataafsche Petroleum Maatschappij plaatsgevonden. De Minister verzwijgt daarbij dat deze opsporing pas is aangevangen nadat hiervoor door een bijzondere wet van 1 november 1933 (S. 568) de opsporingsvrijheid van de Mijnwet 1810 buiten werking was gesteld. De voortzetting van de opsporing na het einde van het vergunningstelsel in 1947 is alleen een gevolg van de daarvoor verkregen uitkomsten terwijl andere oliemaatschappijen pas zijn aangetrokken door de positieve resultaten van de N.A.M., zodat de gehele ontwikkeling der opsporing teruggevoerd kan worden tot de reeks van maatregelen, die vanaf 1933 daartoe in afwijking van de Mijnwet 1810 getroffen zijn.

De tweede eis is dat de gemeenschap zoveel mogelijk kan meedelen. Daartoe dienen de delfstoffen allereerst op zo economisch mogelijke wijze opgespoord te worden, waarbij ook de fiscus een zijdelings belang heeft. De Minister ontkent dan ook ten stelligste dat de wet een chaotische toestand en verspilling door dubbel en meervoudig onderzoek veroorzaakt. Toen echter in de jaren negentig der vorige eeuw bleek dat Zuid-Limburg waarschijnlijk grote hoeveelheden ontginbare steenkolen bevatte, stroomden van alle kanten belangstellenden toe die ongecoördineerd onderzoekingen instelden, ten gevolge waarvan waarschijnlijk drie maal zoveel boringen verricht zijn als strikt noodzakelijk zou zijn geweest. De staat heeft desalniettemin de kosten van alle boringen die de aanwezigheid van steenkolen hadden aangetoond, vergoed. Mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht wijst er dan in 1916 ook op dat „concurrentieboringen met het doel prioriteit te verkrijgen voor een vondst uit den boeze zijn”. Om een herhaling van de gebeurtenissen bij de aardolie te vermijden is dan ook voor en tijdens de oorlog het bovengenoemde stelsel van exclusieve vergunningen ingevoerd.

Met name ontkent de Minister verspilling in Noordholland. Uit de gegevens die openbaar gemaakt zijn bij de concessie-aanvragen en opposities blijkt dat daar door zes groepen onderzoek verricht is en wordt, en daarbij van verschillende geofysische methoden zoals seismografische, gravimetrische en magnetometrische is gebruik gemaakt, waaruit in december ruim 4.400 km profiel benoorden het Noordzeekanaal was samengesteld. Uit de aangevraagde concessiegebieden valt op te maken dat deze onderzoekingen waarschijnlijk in hoge mate minstens dubbel zijn verricht. Door de vermindering van de winst van de betrokken maatschappijen draagt ook de staat reeds 45 pCt. der kosten van dit overbodig onderzoek. Bij een winstdelingsclausule zoals gebruikelijk bij de bestaande aardolieconcessies is het nadeel voor de staat nog groter. Voor het continentaal plat was mede daarom navolging gewenst van de handelwijze van Perzië, dat in 1963, alvorens de inschrijving op nieuwe concessies in de Perzische Golf open te stellen, een seismisch onderzoek liet verrichten dat door alle gegadigden gezamenlijk moest worden gefinancierd. De schade aan de visstand zou door een dergelijk eenmalig onderzoek ook tot het minimum beperkt zijn.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 14 en 21 oktober 1964.

Het aantal boringen dat in Noordholland bij een volledige coördinatie niet zou zijn verricht en dat men als nutteloos zou dienen te beschouwen zal niet meer dan 6 van de 21 kunnen bedragen, en mogelijk nihil zijn. Iedere boring verschaft vanzelfsprekend een beter inzicht in de geologische structuur en de daar aanwezige mogelijkheden tot het aantreffen van aardolie en -gas, doch dit alleen is natuurlijk niet voldoende om tot de kostbaarste opsporingsmethode een toevlucht te nemen.

De luchthartigheid waarmee de M. v. A. zwijgt en spreekt over verspillingen die uitsluitend door een verouderde wetgeving veroorzaakt worden, is verontrustend, zeker bij een Departement dat mede verantwoordelijk is voor het feit dat het Rijk zelf, zoals in het vorige artikel vermeld werd, onnodig boringen heeft verricht door een gebrek aan coördinatie tussen de Geologische Stichting en de Deltadienst, waardoor toppen zijn weggegooid, waartegen Van Waterschoot van der Gracht reeds in 1916 had gewaarschuwd.

De concessieverlening „Groningen” wordt in de M. v. A. aangevoerd als bewijs dat de Mijwet 1810 ook aan de tweede eis voldoet. Afgezien van de zinloosheid om hier twee oude mijnwetgevingen (de Duitse wet is van 1865) met elkaar te vergelijken, zou concessieverlening in 1933 op toenmaals elders gebruikelijke voorwaarden overeenkomstig een eigentijdse wetgeving voor de Nederlandse staat altijd voordelig zijn geweest, omdat de staat dan na een periode van 40 jaar voor het geheel eigenaar zou zijn geworden van het concessiegebied en de installaties. Als er ondanks de loterij-wetgeving die Nederland waarschijnlijk als enige land voor mijnbouw bezit, toch zoveel belangstelling bestaat voor opsporing in Nederland, dan zou dat een aanwijzing moeten zijn dat de positie die de gemeenschap tegenover een concessionaris inneemt onder de huidige wet en haar toepassing zó zwak is, dat dit een eventueel concessionaris de extra risico's, die hij moet lopen om deze positie te verkrijgen, waard is. De Minister merkt zelf op dat de voorwaarden t.a.v. aardolie bij het veel riskantere en kostbaarder onderzoek op het continentaal plat in Engeland veel gunstiger voor de staat zijn dan de voorwaarden die de bestaande Nederlandse concessies beheersen, terwijl de belangstelling in Engeland desalniettemin overweldigend is.

Het is heel eenvoudig om verder aan de hand van de afwijkingen van het wetsontwerp van het systeem van de Mijwet 1810 even zovele ministeriële argumenten tegen de eigen stelling van de Minister te ontleen. Interessanter is evenwel dat duidelijk in de M. v. A. is te lezen, dat de wens om de Mijwet 1810 te behouden ingegeven is door de wens de grote vrijheid te behouden welke deze wetgeving, juist omdat zij verouderd is, de Kroon verschaft. Daarbij speelt de overweging dat hierbij geen directe administratiefrechtelijke controle kan worden uitgeoefend, beslist geen rol gezien de overeenstemming die er in dit opzicht is met een lange rij van voorgangers, waaronder deze mogelijkheid nog in het geheel niet bestond.

Beleg modern beleg in

InterUnie

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617. Den Haag

(I. M.)

Vervanging van de Mijwet 1810 ?

„Naar meermalen verluide, is men aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel doende met de samenstelling van een ontwerp van wet, ter vervanging van de nog altijd hier geldende wet van 21 april 1810” leest men in het voorwoord van het proefschrift van Mr. B. F. Boekhold uit 1912. In de Staten-Generaal was toen reeds veelvuldig aangedrongen op herziening en vervanging van de Mijwet 1810. De Ministers waren toen echter reeds even vindingrijk als later om uitstel te verkrijgen. Minister Van der Sleyden stelde in 1896 de herziening afhankelijk van de beslissing over de Nederlandsch-Indische Mijwet, Minister De Marez Oyens bedong in 1903 een termijn van 5 jaar voor een algehele herziening of wijziging, Minister Posthuma stelde in 1917 de beslissing over de vraag op welke wijze in de toekomst de ontginning van delfstoffen zou plaatsvinden afhankelijk van het eindverslag van de Rijksopsporingsdienst van delfstoffen. De redenen die geleid hebben tot de conclusie in dit rapport van Mr. Van Waterschoot van der Gracht, dat „de oude Mijwet van 1810 buiten werking behoort te blijven”, zijn ook na 1916 blijven bestaan. Tot verandering heeft deze conclusie echter niet geleid.

De onvermijdelijke kritiek op de handhaving van de Mijwet 1810 tracht Minister Andriessen te bedaren door het in het vooruitzicht stellen van een commissie. Deze zou tot taak krijgen „te onderzoeken, of en in hoeverre het voor het vasteland geldende mijnrechtelijke systeem dient te worden gewijzigd”. Een blik in de toekomst laat dan in het Voorlopig Verslag lezen: „Verscheidene leden spraken er hunne teleurstelling over uit, dat het wetsontwerp zich bepaalt tot voorziening in enkele leemten der mijwet van 1810. Gaarne zouden zij hebben gezien, dat de Franse wet door ene nieuwe vervangen of althans aan ene algehele herziening onderworpen werd. Zij herinnerden er aan, dat door de Kamer herhaaldelijk op zodanige herziening is aangedrongen en dat zij door de vorige Regering is toegezegd. De Franse wet is in vele opzichten verouderd”. Dit werd immers ook reeds onder vergelijkbare omstandigheden in de zitting 1898/99 geschreven.

Wanneer men zich afvraagt waarom de Minister meent dat een commissie zich allereerst zal moeten bezinnen op de vraag óf een herziening van de Mijwet 1810 nodig is, dan kan men dit verklaren uit de verwachting van de Minister, dat op het tijdstip dat de commissie haar werkzaamheden zal afsluiten, het resultaat van de olie-rush op het vasteland wel zal zijn om-

gezet in concessies, zodat er voor een nieuwe mijnwet voorlopig mogelijk geen enkele toepasbaarheid zou zijn aan te wijzen.

Gezien de onvoldoende waarborgen die de bestaan- de mijnwet de gemeenschap, zowel de gegadigden als de staat, blijkt te bieden, is er voldoende reden om van een Minister te eisen, dat op het vasteland in aansluiting op het in 1933 en later gevolgde beleid een algeheel tijdelijk verbod wordt ingesteld tot het doen van opsporingen, al of niet met boringen, zonder vergunning. Daarnaast blijft nog tijdelijke stopzetting van concessieverlening tot een herziening der mijnwetgeving gewenst, en aangezien de regering niet uit eigen beweging de gedragslijn van haar voorgangsters rondom de eeuwwisseling en van haar collega's elders onder vergelijkbare omstandigheden heeft gevolgd om voorlopig geen concessies te verlenen, zou de Kamer zich kunnen laten leiden door de gedragslijn van haar voorgangster, die 22 oktober 1907 de motie van Kol aannam, waarbij zij als haar oordeel uitsprak dat er op dat ogenblik geen redenen bestonden om concessies aan particulieren uit te geven.

De oplossing die de regering in 1893 bij de concessieverlening Oranje-Nassau heeft toegepast, waarbij in art. 17 ook alle toekomstige wettelijke bepalingen betreffende de mijnen toepasselijk zijn verklaard, zal eventuele gegadigden waarschijnlijk te onaanvaardbaar zijn om thans wederom toegepast te kunnen worden. Wat betreft de reeds aangevraagde concessies is het evenwel onbillijk, dat de gegadigden met gerechtvaardigde verwachtingen, voor zover deze gebaseerd zijn op het door de overheid bij het verlenen van concessies bestendig gevoerde beleid, langer dienen te wachten met het in exploitatie nemen van de concessiegebieden dan strikt nodig is om de aangevoerde opposities te beoordelen en de concessievoorwaarden op te stellen.

Aangezien de Mijnwet 1810 een eeuwige eigendom verschafte zal pas op de duur blijken in hoeverre de na de oorlog onder de gelding van deze wet verleende concessies werkelijk blijvend gunstig voor de gemeenschap zijn. Juist in deze uitzonderlijke combinatie van eeuwige concessies en een zeer onvolledige wet schuilen onbekende maar wel te vermoeden gevaren voor de toekomst, die men zo snel mogelijk zou dienen te beperken.

Dit maakt dat een beslissing over een vervanging van de Mijnwet 1810, althans voor de opsporing en winning van koolwaterstoffen, nu genomen moet worden, omdat enerzijds het aantal concessies (incl. de aangevraagde) nog beperkt is en anderzijds de gelegenheid om deze concessionarissen te bewegen hun concessies onder de regels van een nieuwe wet te laten vallen, het meest gunstig is.

Karakter van het wetsontwerp.

Op twee verschillende wijzen kan men het wetsontwerp karakteriseren. Mijnbouwkundig is het een algemene mijnwet en niet een koolwaterstoffenwet, ook wel petroleumwet genoemd. Uit het wetsontwerp en

vooral in de M. v. A. blijkt dat een algemene regeling die voor bijzondere delfstoffen geen afzonderlijke bepalingen geeft, voornamelijk een vage formulering van mogelijkheden wordt. Indien men een mijnwetgeving wenst met een inhoud, en die derhalve behoort tot het derde mijnrechtelijke systeem dat in het eerste artikel besproken is, zal men voor delfstoffen die een eigen mijnrechtelijke regeling eisen en die in enigszins belangrijke mate voor opsporing en winning in aanmerking komen, afzonderlijke mijnwetten maken. Nage- noeg alle belangrijke aardolie producerende landen, die, afgezien van het Nabije Oosten, ook het derde systeem hebben verkozen, kennen dan ook afzonderlijke koolwaterstofwetten. Ook andere landen hebben dit voorbeeld gevolgd, zoals bijv. in Midden-Amerika Guatemala (1955), Honduras (1957) en Nicaragua (1958), waar deze wetgeving natuurlijk ook voor het continentaal plat geldt. Als voorbeeld van een algemene mijnwet met afzonderlijke bepalingen voor koolwaterstoffen kan de Mijnwet 1949 van de belangrijke Canadese provincie Alberta gelden, waar een veertigtal artikelen in het bijzonder op koolwaterstoffen betrekking heeft.

Ook indien men voor een raamwet kiest zal het verkieslijker zijn deze thans te beperken tot een koolwaterstoffenwet, omdat het uitsluitend deze stoffen zijn die op korte termijn een wettelijke regeling eisen. In Engeland is deze beperking niet nodig, omdat men daar voor de aardoliewinning kan verwijzen naar de Petroleum (Production) Act 1934. Het voordeel van de beperking zal zijn een meer stellige formulering van de huidige artikelen en de mogelijkheid meer inhoud aan de wet te geven, zodat men de wet kan lezen zonder voortdurend de M. v. T. en vooral de M. v. A. te moeten raadplegen. Het huidige ontwerp is gedoemd halfslachtig te zijn daar het moet gelden voor delfstoffen in een verschillend stadium van mijnbouwpolitieke ontwikkeling en met verschillende wijzen van opsporing en ontginning, zodat het begrijpelijk zou zijn geweest indien de Minister de voorkeur had gegeven aan volledige navolging van de Noorse wet, die door de twee artikelen materieel recht tenminste duidelijk maakt dat men de regels elders, en ook alleen daar, moet zoeken.

Uit staatsrechtelijk oogpunt is het wetsontwerp een raamwet en (fiscaal gezien) een blanketwet. Bij de verdediging van het karakter van raamwet verwijst de Minister naar de mijnbouwovereenkomsten die gesloten zijn onder de werking van de Indische Mijnwet, zonder evenwel te vermelden dat voor iedere dergelijke overeenkomst voorafgaande medewerking van de Staten-Generaal vereist was. De wetten van 19 juni 1845 (S. 29), 28 mei 1925 (S. 203), 18 juni 1918 (S. 421) en 23 maart 1918 (S. 168) die toestemming verleenden tot het sluiten van exploitatie-overeenkomsten ter zake van steenkolen (Domaniale Mijn), zout (Ned. Zoutindustrie) en bruinkool, alsook de wet van 29 juni 1925 (S. 287), die op verschillende gronden de mogelijkheid daartoe in de toekomst ook voor andere delfstoffen beoogde open te stellen zijn evenzovele schakels in „het

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

**U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!**

hier te lande gebruikelijke wetgevingspatroon” waarin volgens de Minister „de exploitatie-overeenkomst minder goed past”. Daarbij kan in het midden worden gelaten of het feit dat op het continentaal plat alleen de staat rechten kan doen gelden voldoende aanleiding is om aansluiting te zoeken bij het systeem van exploitatieovereenkomsten, dat vaak gekozen is op grond van bijzondere omstandigheden. Het bezwaar van de Minister is kennelijk gelegen in de medewerking van de Staten-Generaal, die zowel in Nederlandsch-Indië als in Nederland daarbij gewoonlijk vereist was en is. Sinds de verwerping van het wetsontwerp van 26 februari 1917 ter exploitatie van steenzout lijkt het betreffende departement huiveriger te zijn geworden voor medewerking van de Staten-Generaal. In dit licht laat zich de verschuiving van de bevoegdheid om concessies te verlenen van de Kroon (Mijnwet 1810) naar de Minister (Mijnwet C.P.) aanzien als een poging om de Staten-Generaal zonodig een concessie te doen zonder hun daadwerkelijk medezeggenschap te verlenen.

De verwijzing naar de mijnwetgeving van andere landen is verwarrend en misleidend. Gedeeltelijk is dit te wijten aan de te beperkte vraagstelling in het Voorlopige Verslag, waar men zich beperkt tot „petroleumwetten” en daarbij bovendien enige specifieke onderwerpen opnoemt die daarin geregeld zouden zijn. De wetten van Noorwegen, Denemarken, Duitsland en Engeland die de Minister als voorbeelden van mandaatwetgeving noemt, zijn voorbeelden van algemene mijnwetgeving. De afzonderlijke algemene mijnwetgeving voor het continentaal plat impliceert echter geenszins een zó ver gaande mandaatwetgeving als in Nederland voorgesteld. Alleen Noorwegen waar concessies gewoonlijk met medewerking van de wetgever worden verleend, geeft de Kroon volledige vrijheid om van de bestaande mijnwetgeving af te wijken (art. 4). Duitsland kent slechts een voorlopige regeling waarbij hoofdzakelijk uitbreiding wordt gegeven aan de rechtsmacht en de toepasselijkheid van de bestaande mijnwetgeving. In Denemarken wordt door de algemene mijnwet, die ook voor het continentaal plat toepasselijk is verklaard, het verlenen van vergunningen voor opsporing en winning afhankelijk gesteld van voorafgaand overleg met een parlementaire commissie (art. 2, lid 1). In Groot-Brittannië verwijst de wet o.a. naar de Petroleum Production Act 1934, waardoor de Minister verplicht wordt aan het Parlement de voorschriften ter goedkeuring voor te leggen die de aanvraag, de financiële lasten, de afmetingen en de gebieden regelen, alsmede de verdere algemene voorwaarden (art. 6, lid 2). Afgezien van Duitsland heeft overigens alleen Groot-Brittannië enige ervaring met aardoliewinning (1963: nog geen 7 pCt. van de Nederlandse produktie).

Buiten de communistische landen hebben de grootste twee olieproducenten, de Verenigde Staten en Venezuela, afzonderlijke uitgebreide en moderne wetgevingen voor aardolie en -gas, terwijl er in het Nabije Oosten een ontwikkeling in dezelfde richting is. Het korte lijstje van andere landen, waarbij ook het naar produktie onbelangrijke Turkije voorkomt, kan men ge-

makkelijk uitbreiden. Naast Perzië (1957) had hier Peru (1952) genoemd kunnen worden, niet zozeer omdat de aardolieproduktie daar even groot is als in Nederland, maar om het aanzien dat deze wetgeving geniet en weshalve zij door de mijnbouwafdeling van het Noordamerikaanse Ministerie van Binnenlandse Zaken met name als voorbeeld van moderne wetgeving wordt genoemd (1961). Het valt te betreuren dat de voorlichting aan de Kamer over buitenlandse mijnwetgeving niet meer zo ver is gegaan als in de zitting 1895/6, toen 25 bladzijden van de M.v.A. aan Europese mijnwetgevingen waren gewijd. Publikatie van de wetgeving van Engeland, Alberta, Venezuela en Libië zou de Staten-Generaal ongetwijfeld beter in staat stellen een ontwerp mijnwet te beoordelen.

Er zijn verschillende redenen aan te voeren waarom wettelijke regeling hier de voorkeur verdient boven een A.M.v.B. of K.B. Het is niet alleen de grootte van de belangen die hierbij betrokken zijn, maar ook een langdurige traditie, neergelegd in de Grondwet, die eist dat eigendom en belastingplicht zo mogelijk een regeling ontvangen in de wet. Praktisch is er bovendien verschil, omdat de naoorlogse geschiedenis heeft geleerd dat het beginsel van ministeriële verantwoordelijkheid steeds moeilijker geëffectueerd kan worden. De Minister zelf levert het bewijs voor de juistheid van de opmerking van sommige Kamerleden, dat de wet grotere rechtszekerheid verschaft, door mede te delen, dat naar zijn oordeel de regeling van het Groningse aardgas bij een uitvoerige wet niet mogelijk zou zijn geweest.

Continentaal plat en E.E.G.

De vraag of op en ten aanzien van het continentaal plat het E.E.G.-verdrag van toepassing is, zal de Commissie in Brussel waarschijnlijk spoedig moeten beantwoorden naar aanleiding van de Duitse steun aan de aardolie-industrie.

Afgezien daarvan is het op het ogenblik nog moeilijk van een gecoördineerd Europees energiebeleid, met name bij de aardolie- en aardgasvoorziening te spreken. Symptomen hiervan zijn de voortdurende van de scherpe discriminatie in Frankrijk blijkens de decreten die de import voor 1965-1975 regelen en waar tegenover men tot 1970 machteloos zal staan, en de conclusie uit 1964 van het Italiaanse staatsoliebedrijf, dat het onder de huidige omstandigheden geraden is om de individuele actie van ieder der E.E.G.-landen op dit gebied te versterken. (wordt vervolgd)

Leiden.

Mr. H. E. A. DRIESSEN.

NASCHRIFT

De regeringsverklaring van 27 april 1965 bevat o.m. een aankondiging van een wijziging van het ontwerp Mijnwet Continentaal Plat 1964 en de overweging van een herziening van de Mijnwet 1810.

Duitse zeevisserij eist meer regeringssteun

De „Duitse Bond van Zeevissers”, nadrukkelijk ondersteund door de reders in Bremen, een van de belangrijkste aanvoerhavens, heeft de regering in Bonn voorgesteld de jaarlijkse subsidies belangrijk te verhogen. Tot

nu toe werd van overheidswege 15 mln. mark per jaar uitgekeerd. Hiervan was 9 mln. mark voor modernisering, structurele aanpassing genaamd, bestemd. Genoemde Bond eist nu 5 mln. mark meer.

De zeevisserij is, in het geheel van de Duitse economie gezien, een vrij onbelangrijke sector. Dominierend is de haringvisserij. De vloot bestaat uit 67 loggers, waarvan 43 loggers pekelharing aanvoeren. Hun thuishavens zijn Bremerhaven, Cuxhaven, Hamburg en Kiel. Daar leverden zij in het afgelopen jaar 317.527 kantjes haring af tegen 486.659 kantjes in 1963. De loggervloot werd sinds 1960 ten gunste van een modernisering met 38 schepen ingekrompen. De vangsten per schip zijn dus feitelijk gestegen, terwijl ook de opbrengsten toenamen. Hetzelfde verschijnsel kan men bij andere takken van de Duitse zeevisserij constateren. De aanvoer van zeevis, exclusief haring, daalde van 345.205 tot 306.907 ton, terwijl een groot aantal schepen uit de vaart werd genomen, maar de opbrengsten vertoonden een toename van 204,35 tot 204,5 mln. mark.

De Duitse visexport beweegt zich in stijgende lijn. Deze bereikte in het afgelopen jaar een omvang van 57.856 ton, ruim 8.000 ton meer dan in 1963. De opbrengsten vertoonden evenwel procentueel een geringere toename. Zij stegen namelijk slechts van 73,53 tot 92,49 mln. mark. Dit verschijnsel is waarschijnlijk aan prijsmanipulaties in exportzaken toe te schrijven, die op een of andere manier van overheidswege worden gecompenseerd. De belangrijkste afnemers zijn Nederland, Zwitserland, Frankrijk en België, terwijl ook Oost-Duitsland niet mag worden vergeten, dat alleen wat haring betreft, 80.000 kantjes per jaar afneemt. Daar komen nog 20.000 kantjes bij voor het overige buitenland.

De „Duitse Bond van Zeevisseren” klampt zich in zijn argumentering ten gunste van meer staatssubsidies vast aan de haringvisserij. De kern van zijn betoog bij regeringsinstanties is, dat de aanvoer van de Duitse haringvloot slechts 317.527 kantjes bedraagt, terwijl het verbruik, alleen van pekelharing, in de Bondsrepubliek en West-Berlijn een omvang van 400.000 kantjes bereikt. Bijgevolg is een hoge invoer noodzakelijk, die men door een versnelde modernisering en uitbreiding van de eigen zeevisserijvloot zou kunnen verminderen. Hiertoe hebben de reders echter meer geld van overheidswege nodig.

De regering heeft tot nu toe een gereserveerde houding terzake aangenomen. Zij wil ogenschijnlijk de deur open houden voor een gemeenschappelijk zeevisserijbeleid van de E.E.G. Toch heeft zij via een andere deur concessies gedaan, nl. door het verzoek van de Duitse zeevisserij om de invoer van verse vis uit de Farøereilanden te beperken, in behandeling te nemen, omdat deze de Duitse vissers moeilijkheden in de weg leggen, terwijl zij tevens maatregelen overweegt om de import van vis uit IJsland te bevorderen. Tegelijkertijd heeft zij een belangrijke, financiële bijdrage geleverd voor de bouw van drie schepen, die speciaal zijn uitgerust om nieuwe visgronden tussen Groenland, IJsland en de IJszee te ontdekken.

De Duitsers willen hun operatieterrain wel naar andere, verder afgelegen gebieden verplaatsen, maar hun streven is er in eerste instantie op gericht nauwkeurig vast te stellen, waar de vis heentrekt, waar de rijkste visgronden zijn. Intussen bouwt men trawlers en zgn. fabrieksschepen, die de gevangen vis ter plaatse verwer-

ken. Dit programma wordt eveneens gedeeltelijk met staatssubsidies uitgevoerd. Tegelijkertijd ligt het in het voornemen de uitvoer van zeevis sterk te bevorderen. Deze exportactie zal worden ingeluid op de najaarsbeurs van Wenen, die van 13 tot 20 september plaatsvindt. De Duitse visserijbedrijven, die tot nu 8.293 ton vis per jaar naar Oostenrijk exporteerden, willen in de hoofdstad van dit land bijzonder indrukwekkend voor de dag komen. Ook hier wil de overheid de helpende hand verlenen.

Berlijn.

L. J. M. VAN DEN BERK.

INGEZONDEN STUKKEN

De les van Galbraith

In zijn artikel „De les van Galbraith” (in „E.-S.B.” van 3 maart jl.) houdt Drs. J. Beishuizen een sterk pleidooi voor de toepassing van sommige stellingen over de overheidsuitgaven van deze Amerikaanse econoom op onze Nederlandse economie. De suggestieve en vloeiende stijl van de heer Beishuizen doet de lezer aanvankelijk neigen tot het inzicht, dat ons overheidsbeleid in het licht van Galbraiths opvattingen tekort schiet. Beoordeelt men echter het artikel in alle nuchterheid, dan ligt de verklaring voor de door de schrijver gelaakte instelling van de overheid daarin eigenlijk al opgesloten.

Drs. Beishuizen stelt terecht, dat Galbraith zijn theorieën vrijwel uitsluitend heeft gebaseerd op de economie van de Verenigde Staten. Hier komt uiteraard de vraag van de vergelijkbaarheid van de Nederlandse volkshuishouding met de Amerikaanse in het geding. Nog afgezien van het kwantitatieve element bestaan er tussen de sociaal-economische structuur van Nederland en die van de Verenigde Staten aanzienlijke verschillen, evenals in conjunctureel en conjunctuurpolitiek opzicht. Als voorbeeld diene het feit, dat de sociale voorzieningen in Nederland veel verder zijn doorgevoerd en geperfectioneerd dan die in de Verenigde Staten. Ten aanzien van het bezit aan grondstoffen bestaat er een wel zeer fundamenteel verschil tussen beide landen. Amerika heeft enorme bodemschatten, maar het grondstofarme Nederland ziet zich, als jong industrieland, gedwongen, zijn handelsbalans in hoofdzaak door veredelingsproductie te activeren. De laatste jaren worden zelfs de Verenigde Staten, ondanks hun brede grondstoffenbasis, meer en meer met het fenomeen van een passieve betalingsbalans geconfronteerd.

Het zou, in dit korte bestek, te ver voeren, aan te geven tot welke consequenties de toepassing van de les van Galbraith voor beide landen zou leiden. Wilde Nederland de postulaten van Drs. Beishuizen realiseren, dan zou een aanmerkelijk deel van het nationaal inkomen uit de particuliere naar de overheidsfeer moeten worden overgeheveld. Deze schrijver zegt immers zelf: „een gulden kan maar eenmaal worden uitgegeven”. Hij heeft dan ook de plicht in concreto aan te geven in welke mate die overheveling z.i. zou moeten geschieden en hoe het overheidsbudget er dan uit zou komen te zien.

Ook zou het noodzakelijk zijn te weten, welke fiscale maatregelen volgens hem getroffen moeten worden om de overheveling tot stand te brengen. Het is m.i. niet mogelijk één onderdeel van de conjunctuur-

politiek te bekijken zonder het gehele vragencomplex van dit subtiele onderwerp te analyseren. Dan komen wij namelijk automatisch tot de kernvraag: is het mogelijk door toepassing van de theorieën van Galbraith dichter te komen bij de centrale doelstelling van het conjunctuurbeleid, het bereiken van evenwicht tussen de bestedingen en de beschikbare middelen?

Wat de culturele sector betreft lijkt het mij niet uitgesloten, dat bij een betere coördinatie van de overheidsbestedingen betere resultaten bereikt zouden kunnen worden, zonder dat ons particuliere productie-apparaat in conjunctuurpolitiek en ander opzicht benadeeld zou behoeven te worden.

Het is overigens een pikante bijzonderheid, dat Galbraith zelf de activiteiten op het gebied van de woningbouw — een onderdeel van het door hem gestelde probleem van het sociale evenwicht — in Nederland lang zo gek nog niet vindt. Hij noemt namelijk Nederland als een van de landen die een voorbeeld bieden van een goed woningbouwbeleid. Heeft Drs. Beishuizen de zaken niet overtrokken?

Amsterdam.

Dr. E. J. ISIDOR.

In zijn artikel „De les van Galbraith”, opgenomen in „E.-S.B.” van 3 maart 1965, vraagt Drs. J. Beishuizen opnieuw aandacht voor de door Prof. J. K. Galbraith in zijn boek „The Affluent Society” ontvouwde „theory of social balance”. Wij kunnen van harte instemmen met de strekking van dit artikel, vooral omdat, zoals Drs. Beishuizen terecht schrijft, „ook ons land zich geconfronteerd ziet met een toenemende mate voelbaar allocatieprobleem, dat op bepaalde punten — woningbouw, wegebouw, onderwijs — zelfs een bijzonder nijpend karakter draagt”.

Het is echter bijzonder jammer dat de economist Beishuizen zo slecht geïnformeerd is omtrent de politieke feiten, waardoor zijn artikel enkele pertinente onjuistheden bevat. „Ik betreur het in hoge mate”, zo schrijft Drs. Beishuizen namelijk, „dat het in Nederland tot dusver aan begrip voor de hier besproken problematiek heeft ontbroken. Slechts één politieke partij, nl. de Partij van de Arbeid, heeft bij de jongste verkiezingen aan het vraagstuk van de gemeenschappelijke voorzieningen een centrale plaats op haar programma ingeruimd. Na de voor deze partij op een aanzienlijk verlies (van vijf Tweede-Kamerzetels) uitgelopen stembusstrijd verdween dat programma echter min of meer geruisloos van het toneel. Het gevolg is, dat er nu geen enkele maatschappelijke groepering meer is, die met kracht op het aambeeld van de openbare voorzieningen hamert om de publieke opinie wakker te schudden en te houden”.

Wij willen hier echter met nadruk vermelden dat niet alleen de P.v.d.A. doch ook de P.S.P. bij de jongste verkiezingen in belangrijke mate aandacht heeft geschonken aan de collectieve voorzieningen. Wij mogen in dit verband ook nog wijzen op het artikel van Mr. G. H. Slotemaker de Bruine, lid van de Tweede Kamer voor de P.S.P., in „E.-S.B.” van 24 april 1963, waarin deze o.m. schrijft: „... Ook de laatste Miljoenennota gaat hierin niet vrijuit. Daarin wordt wel een plafond aangegeven voor de overheidsuitgaven zonder echter aan te geven, waarom men de hiermee gebate marginale privé-consumptie belangrijker acht dan de hierdoor ingeperkte marginale collectieve. Deze quasi-vanzelfspre-

kendheid veroordelen wij. Wie het beter acht, dat het volgende miljoen aan te innen belastingen bij de hogere inkomens blijft (waar het natuurlijk vandaan moet komen), zegge dit uitdrukkelijk. Wij weten dan, waarover wij, ten overstaan van het Nederlandse volk, samen praten. Wij leven nu eenmaal onder een regime dat de staatskas eigen inkomsten vrijwel ontzegt. Wij zullen een pleidooi voeren voor een ander stelsel, waardoor niet iedere eenvoudige (of zelfs minder eenvoudige) ziel de indruk heeft, dat hem via de belasting iets wordt afgenomen”.

Het is de P.S.P., die ook nu nog „met kracht hamert op het aambeeld van de openbare voorzieningen” en die, als enige partij, de politieke moed opbracht, haar stem te onthouden aan een heilloze belastingverlaging.

's-Gravenhage.

L. BRINKMAN.

NASCHRIFT

Dr. Isidor zet een vraagteken bij de vergelijkbaarheid van de Nederlandse en de Amerikaanse economie. Natuurlijk bestaan er grote verschillen, niet in de laatste plaats wat het peil van het bruto nationaal produkt per hoofd betreft. Ondanks het feit dat Nederland ver voor ligt met zijn sociale voorzieningen is de doorsnee-Amerikaan aanzienlijk welvarender dan de gemiddelde Nederlander. Als inzender echter bedoelt, dat voor de Verenigde Staten de noodzaak van een „Galbraithiaans” beleid groter is dan voor Nederland, dan gaat hij voorbij aan het door mij gesignaleerde demografische probleem. De reeds uitzonderlijk hoge, maar nog steeds onheilspellend toenemende bevolkingsdichtheid, die ons land bijna letterlijk met verstikking bedreigt, maakt allerlei collectieve voorzieningen veel urgenter dan men alleen op grond van een vergelijking van de nationale inkomens van Nederland en de Verenigde Staten zou concluderen.

Inderdaad zou ten behoeve van die voorzieningen de overheidssfeer financieel moeten worden versterkt ten koste van de particuliere sector, om op die manier een evenwichtiger allocatie van de produktiemiddelen tot stand te brengen. Ik zou mij graag kwijten van de plicht die verschuiving, en het overheidsbudget dat nodig zou zijn om deze tot stand te brengen, nader te concretiseren. Dat karwei zou echter op z'n minst drie volle E.-S.B.'s vergen, voldoende reden om hier met een korte aanduiding te volstaan.

Naar mijn mening is vooral een stevige, zij het uiteraad sociaal verantwoorde verzwaaring van de indirecte belastingen nodig. Daarmee worden drie vliegen in één klap gevangen:

1. een verzwakking van de vraag naar voor het levensonderhoud weinig essentiële goederen en diensten;
2. een versterking van de overheidskas ten behoeve van uitgaven die voor de kwaliteit van het bestaan in hoge mate essentieel zijn;
3. een stap op de weg naar de fiscale harmonisatie in E.E.G.-verband.

Blijkens zijn „kernvraag” stelt Dr. Isidor de conjunctuurpolitiek primair. De les van Galbraith is echter niet van conjunctuur-, maar van structuurpolitieke aard. Daarbij moet wel worden aangetekend, dat een ombuiging van het beleid in de door Galbraith gewezen richting ook de stabiliteit van de samenleving in conjuncturele zin zou versterken.

Galbraiths lof voor het Nederlandse woningbouw-

beleid die, gezien het verschijningsjaar van zijn boek (1958), van omstreeks 1957 moet dateren, is een aanwijzing te meer, dat hij met Amerikaanse „bijziendheid” te werk is gegaan. Mocht ik Nederlands verarming in de openbare sector al te somber hebben afgeschilderd, dan lijkt het woningbouwbeleid, zeker in het pre-Bogaerse tijdperk, bepaald niet het meest geschikte voorbeeld om aan te tonen dat het allemaal nog wel meevalt.

Volgens de heer Brinkman zou mijn artikel in politiek opzicht „enkele” pertinente onjuistheden bevatten. Hij noemt er echter maar één, en dat is veeleer een omissie dan een onjuistheid, nl. het feit dat de P.S.P. als voorstandster van de collectieve voorzieningen ongenoemd is gebleven. Ten onrechte, ik erken het graag. Zowel in de Tweede als de Eerste Kamer heeft de P.S.P. zich tegen de belastingverlaging gekeerd, een consequenter houding dan die van de P.v.d.A. Overigens kunnen kleine fracties, dunkt mij, gemakkelijker consequent zijn dan grote.

Amsterdam.

J. BEISHUIZEN.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

„Actuele financiële problemen van de Gemeenten”

De Kring van Amsterdamse Economen organiseert ter gelegenheid van haar 36ste Dies Natalis een bijeenkomst op zaterdag 8 mei a.s. in het Amsterdam Hilton Hotel, Amsterdam (aanvang 14.30 uur), welke gewijd zal zijn aan:

„Actuele financiële problemen van de Gemeenten”.

Als sprekers zullen optreden *Prof. Dr. C. Goedhart* en *Mr. G. E. van Walsum*, die resp. de algemene economische aspecten van het probleem en de specifieke problematiek van de grote Gemeenten zullen belichten.

De Vereniging stelt leden van andere economenorganisaties gaarne in de gelegenheid, voor zover plaatsruimte beschikbaar is, deze bijeenkomst bij te wonen. Geïnteresseerden dienen *per omgaande een* (gratis) toegangkaart aan te vragen bij het Secretariaat van de Kring van Amsterdamse Economen, Comeniusstraat 549-III, Amsterdam-W III, tel. (020) 15 21 97.

BOEKBESPREKING

Heinz Schindler: Investitionsrechnungen in Theorie und Praxis. Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage. Verlag Anton Hain KG., Meisenheim/Glan 1963, IV + 234 blz., D.M. 12,50.

Deze eerder als dissertatie verschenen studie heeft ten doel, een aantal theoretische benaderingen van de investeringsselectie in het bedrijf te toetsen aan hetgeen op dit punt in de praktijk gebruikelijk is.

In het eerste, inleidende deel van het boek houdt de auteur zich o.m. bezig met de plaats van de theorie van de investeringskeuze in de economische theorie. Vermeldenswaard is zijn mening, dat sprake is van een „wetenschappelijk niemandsland”, dat door de bedrijfseconomie zou moeten worden betreden.

De kern van het boek wordt gevormd door het tweede deel, gewijd aan de kritische beoordeling van een aantal

selectiemethoden. Achtereenvolgens worden drie algemene methoden — de disconteringsmethode, de annuïteitenmethode en de methode van de interne rentevoet — en de methoden van Terborgh, van Erich Schneider en van een tweetal minder bekende Duitse auteurs behandeld. Deze methoden worden bezien tegen de gemeenschappelijke achtergrond van de investeringsselectie als maximeringsprobleem.

In de beschouwingen kunnen de volgende vraagstellingen worden onderkend:

- welke grootte gemaximeerd dient te worden;
- in hoeverre de onderzochte selectiemethoden als hulpmiddel voor de maximering deugdelijk zijn;
- in hoeverre de maximeringsgedachte de ondernemer vertrouwd is.

Voor hetgeen als doelstelling kan gelden van de investeringsactiviteit ziet Schindler tweërlei mogelijkheid. Hij volgt (zonder verklaring) Lutz in de opvatting, dat niet het quotiënt, maar het *verschil* van bruto-opbrengsten en van totale kosten te maximeren is.

De eigen bijdrage van de schrijver is vooral gelegen in de toetsing van de verschillende selectiemethoden. Van de algemene methoden staat z.i. de disconteringsmethode te ver af van de gebruikelijke denktrant van de ondernemer, terwijl de methode van de interne rentevoet eensdeels het bezwaar heeft, dat zij gericht is op maximering van het *quotiënt* van opbrengsten en kosten, anderdeels dat zij voor praktische toepassing te ingewikkeld is. Resteert derhalve de annuïteitenmethode, waarop de genoemde bezwaren niet van toepassing worden geacht. De meer benaderende methoden van Terborgh e.a. worden, wegens het weinig realistische karakter van een aantal veronderstellingen, niet voor algemene toepassing geschikt geacht.

De vraag, of de ondernemer in feite in termen van maximering denkt, wordt door Schindler ontkennend beantwoord. Variatie van het investeringsbedrag — gedacht wordt aan verschillende dimensies van een zelfde investeringsproject — acht de schrijver slechts in beperkte mate mogelijk; voorts meent hij, dat voor de levensduur van een investering veeleer een bepaalde geschatte waarde wordt aangenomen, dan dat deze als variabele wordt gehanteerd. Onder deze omstandigheden kan van maximering (in het boek uitsluitend opgevat als het door differentiatie kunnen bepalen van het maximum van een continue functie) geen sprake zijn. Een soortgelijke conclusie wordt bereikt met betrekking tot de keuze uit alternatieve investeringen, die overigens slechts summier wordt behandeld.

Wel beschouwd geeft Schindler twee argumenten voor zijn mening, dat in de praktijk de investeringsselectie dikwijls niet als maximeringsprobleem wordt behandeld:

- a) de voorwaarden om te kunnen maximeren ontbreken;
- b) de ondernemer is niet van de maximeringsgedachte op de hoogte.

Het eerste argument is van beperkte strekking; Schindler ziet immers „kunnen maximeren” als identiek met „het bestaan van een continue functie”. Weliswaar zal een dergelijke functie in feite vaak ontbreken, maar ook het kiezen uit een beperkt aantal waarden heeft de kenmerken van een maximeringsprobleem (zij het dat de wijze van oplossing van het probleem verschilt).

Het tweede argument — dat maximering wordt verhinderd door de onwetendheid van de ondernemer — is zeker feitelijk juist. Deze onwetendheid is echter bepaald niet zo algemeen als het boek doet voorkomen. Voorts

E.-S.B. 28-4-1965

is het de vraag, of wat door Schindler voor onwetendheid wordt aangezien dat ook werkelijk altijd is. Voor een deel van de gevallen kan heel goed een nadere verklaring van het ontbreken van maximering worden gegeven, bijv.:

c) dat de ondernemer niet wil maximeren (zoals in geval van het streven naar een bepaald marktaandeel);

d) dat hij niet datgene maximeert, wat Schindler verwacht (nl. niet de winst, maar bijv. zijn omzet).

Het laatste deel van het boek bevat een bespreking van enige speciale vraagstukken, zoals de voor discontering te kiezen rentevoet, afschrijvingsmethoden, de terugbetalings-termijn (waarom niet behandeld onder de selectiemethoden?) en financieringsvraagstukken.

Onder de slotconclusies treft de uitspraak, dat de behandelde theorieën in wezen met elkaar overeenstemmen, daar zij alle uitlopen op maximering van de kapitaalwaarde. Meer dan formele betekenis heeft deze constatering niet, daar ten aanzien van belangrijke vraagstukken als relatering van de opbrengst aan de totale kosten of aan het enkele investeringsbedrag en van discontering door de markt-rente of door de interne rentevoet geen overeenstemming bestaat.

Het boek overziende, dringt zich het gevoel van een zekere onbepaaldheid in de beschouwingen op. Er is een dubbele vraagstelling: enerzijds het onderzoeken van de theoretische juistheid van een aantal selectiemethoden, anderzijds het toetsen of de aan deze methoden ten grondslag liggende denkwijze in de praktijk wordt gevolgd. Deze vraagstelling kan zeker vruchtbaar zijn, nl. als uit de afwijking tussen theorie en praktijk wordt geconcludeerd, dat de theorie slechts een bepaalde vorm van ondernemersgedrag verklaart — en dat zij derhalve aanvulling heeft. Schindler schijnt daarentegen achter het praktisch bandelen een soort primitieve denktrant te zien, waarmee voor hem de zaak is afgedaan.

Een slotopmerking over de in het begin gereleveerde stelling, dat het „niemandland” van de theorie van de investeringsselectie aan de bedrijfseconomie zou moeten toevallen. Ongetwijfeld ligt deze theorie voor een deel op traditioneel als bedrijfseconomisch gerekend terrein, dit geldt echter niet voor onderwerpen als het disconteringsvraagstuk en de, niet behandelde, onzekerheidsproblematiek. Voor de door Schindler van de bedrijfseconomie uit ondernomen annexatiepoging bestond dan ook weinig kans van slagen.

Daar in het bijzonder verdienstelijk werk is verricht met betrekking tot het zichtbaar maken van de veronderstellingen van een aantal selectiemethoden, kan echter met betrekking tot het boek als geheel van een nuttige bijdrage tot de discussie over de keuze van investeringen worden gesproken. -

Amsterdam.

J. B. POLAK.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Feestdagen brengen grotere behoeften aan contant geld met zich mede. De betalingen, die dan worden verricht geschieden dan immers geheel in de chartale sfeer. De achter ons liggende Paasdagen hebben dit nog eens gedemonstreerd. Uit de weekstaat van De Nederlandsche Bank van 20 april is gebleken, dat de bankpapiercirculatie t.o.v. 12 april met f. 88 mln. is gestegen. Dit betekent een E.-S.B. 28-4-1965

vroegere inzet van de gebruikelijke ultimostijging, al is het best mogelijk, dat nog een kleine daling van de omloop in de afgelopen week heeft plaats gehad. Dank zij o.m. de maandelijkse uitkering door het Rijk aan de gemeenten daalde het Staatstegoed bij de Centrale Bank, waaruit de banken de middelen hebben geput tot financiering van de gezwoolen bankpapiercirculatie, tot een beperkte aflossing van eerder bij De Nederlandsche Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant, waarna nog een bedrag overbleef voor de versterking van de bankkassen.

De verplichte deposito's, die ingevolge de krediet-restrictieregeling bij overschrijding van het kredietplafond moeten worden aangehouden, zijn in de periode van half april tot midden mei tot een hoger bedrag opgelopen dan in het hieraan voorafgaande tijdvak bij de Centrale Bank moesten worden aangehouden. De bedragen zijn resp. f. 88 mln. en f. 67 mln. Een zodanige mutatie beïnvloedt vanwege het bedrag reeds in beperkte mate de liquiditeit der banken, doch hierbij komt dat het huidige deposito zich op een niveau bevindt dat het bankwezen zonder kredietrestrictie toch ongeveer als werk reserve zou hebben aangehouden. Beneden een niet nauwkeurig vast te stellen peil heeft wijziging in het bedrag van het verplichte deposito nauwelijks nog een effect.

Kapitaalmarkt.

Dat goed in de markt liggende emissies thans nog een gunstig onthaal vinden, blijkt uit de belangrijke overtekening bij de obligatielening van de Europese Investeringsbank. Een belangrijke reductie zal bij de toewijzing moeten worden toegepast. De beleggingzoekende spaargelden blijken derhalve nog voldoende te stromen, hetgeen ook uit de cijfers der spaarbanken aan het licht komt. De bijzondere spaarbanken boekten in maart een spaaroverschot van f. 25,7 mln. tegen f. 17,4 mln. in maart 1964.

Concentratie is in vele delen van het economisch leven het wachtwoord. Dit geldt ook bij de beleggingsfondsen. Interunie heeft de houders van depotfractiebewijzen Hollandia Chemie, Handel, Industrie, Metaal, Scheepvaart en Textiel een omwisselingsaanbod gedaan in aandelen Interunie.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L. 1965	15 april 1965	23 april 1965
Algemeen	405	410 — 379	380	388
Intern. concerns	568	583 — 531	532	547
Industrie	355	371 — 344	344	349
Scheepvaart	146	155 — 143	147	146
Banken en verzekering	236	243 — 224	225	223
Handel enz.	170	180 — 170	171	174

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 158,20	f. 140,90	f. 148,20
Philips G.B.	f. 152,20	f. 144,20	f. 148
Unilever	f. 141,80	f. 129,70	f. 132,50
A.K.U.	498½	596½	496½
Expl. Mij. Scheveningen	220	243	248½
Hoogovens, n.r.c.	558	529	546
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	957	940½	963½
Amsterdam-Rotterdam Bank ..	f. 66,10	f. 64,80	f. 66,90
Nationale-Nederlanden, c.	784	720	700
Robeco	f. 230	f. 223	f. 224

New York.

Dow Jones Industrials	874	912	916
-----------------------------	-----	-----	-----

Restestand.

Langl. staatsobl. a)	5,17		5,31
Aand.: internationalen a)	3,42	3,6 b)	
lokale a)	3,26	3,6 b)	
Disconto driemaands schatkist-papier	3 7/16		3½

a) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.
b) 31 maart 1964.

C. D. JONGMAN.

RING VAN ROTTERDAMSE REPETITOREN

De R.R.R., een bekende landelijke instelling die opleidt voor diverse economische studierichtingen, heeft plaats voor een academisch gevormd

DOCENT MARKTANALYSE

De grondbeginselen van deze materie moeten, steunende op een ruime praktijkervaring, gedoceerd kunnen worden.

Gegadigden dienen in het Westen of Centrum des lands woonachtig te zijn.

Het betreft hier werk voor een dertigtal avonden per jaar.

Sollicitaties worden gaarne ingewacht bij het secretariaat van de R.R.R., Bezuidenhoutseweg 223, Den Haag. Tel. 83 62 55.

*U reageert op
annonces in*

„E.-S.B.”?

★

*Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!*

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!

CENTRALE DIRECTIE VAN DE VOLKSHUISVESTING EN DE BOUWNIJVERHEID

Bij de afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek te 's-Gravenhage kunnen worden geplaatst:

EEN BEDRIJFSECONOOM

vac. no. 4-7602/7188

met belangstelling voor financieel-economische problemen op het gebied van de volkshuisvesting.

EEN ECONOOM

vac. no. 4-6748/7188

met belangstelling voor onderzoek op het gebied van de woningbehoefte.

Voor beide functies is een goede uitdrukkingsvaardigheid vereist.

Salaris afhankelijk van ervaring en leeftijd volgens het rangstelsel voor wetenschappelijke ambtenaren (salarisgrenzen f. 887,— tot f. 1.905,— p.m. excl. 5,3% huurcompensatie en 4% vakantie-uitkering).

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de functie genoemde vac. no: (in linkerbovenhoek van brief en env.) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, te 's-Gravenhage.

In juni is mijn onderzoek naar sportacc. gereed. Als prov. planologisch ambt. zoek ik — 35 jr. met M.T.S. opl. — soortgelijk werk. Ervaring in bouwkundige programmering. Brieven A. Eekhout, postbus 665, Den Haag.

Bij de ALGEMENE REKENKAMER te 's-Gravenhage bestaat gelegenheid tot plaatsing van

CONTROLEREND PERSONEEL

in de rangen van

ASSISTENT-CONTROLEUR, ADJUNCT-CONTROLEUR en CONTROLEUR met de mogelijkheid tot verdere uitloop in de rangen van CONTROLEUR 1e KLASSE en HOOFDCONTROLEUR.

Sollicitanten dienen te voldoen aan de volgende eisen: Middelbare schoolopleiding, aangevuld met voortgezette studie voor:

- Praktijkdiploma Boekhouden, M.B.A. S.P.D.;
- M.O. Handelswetenschappen A of M.O. Boekhouden;
- N.I. v. A-examens t/m Bedrijfshuishoudkunde;
- Candidaatsexamen Economie.

Leeftijd: In het algemeen niet ouder dan 35 jaar.

Salaris: afhankelijk van opleiding en controle-ervaring: f. 391,— tot f. 1.377,— (maximum hoofdcontroleur) per maand. Deze bedragen zijn exclusief 4% vakantie-gratificatie, 5,3% huurcompensatie (voor 23-jarigen en ouderen met een minimum van f 35,90 per maand). A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Eigenhandig geschreven sollicitaties onder no. 4-7927/7188 (in linkerbovenhoek enveloppe en brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

L&G LIPS & GISPEN N.V.

houdstermaatschappij van een industrieel concern waarin zijn verenigd:

LIPS' Brandkasten- en Slotenfabrieken N.V.
Dordrecht
GISPEN's Fabriek voor Metaalbewerking N.V.
Culemborg

STAALMEUBEL N.V. Roden (Dr.)
LIPS-VAGO S.p.A. Milaan (Italië);
Etablissements LIPS S.A. Brussel (België).

vraagt een **ECONOOM (ECON.DRS.)**

met enige jaren industriële ervaring. Leeftijd: omstreeks 30 jaar.

Deze functionaris zal worden belast met opdrachten op het gebied van bedrijfs-économische en administratieve coördinatie binnen de hierboven genoemde groep van bedrijven. De uitvoering van deze opdrachten zal langdurig verblijf in het buitenland noodzakelijk maken. In verband hiermede is praktische beheersing van de Franse taal, zowel mondeling als schriftelijk, vereist; kandidaten moeten derhalve bereid zijn hun talenkennis voorzover nodig aan te vullen.

Het welslagen in deze functie is - behalve van de gevraagde opleiding - in sterke mate afhankelijk van de bekwaamheid om theoretische en ervaringskennis op praktische en inventieve wijze toe te passen en van het vermogen om met mensen van uiteenlopende landsaard om te gaan.

Eigenhandig geschreven sollicitaties (ballpoint geen bezwaar) met uitvoerige gegevens omtrent opleiding en ervaring, en voorzien van één recente pasfoto, te richten aan de Raad van Bestuur van LIPS & GISPEN N.V., Merwedestraat 48 te Dordrecht.

Een groep van initiatiefnemers, verbonden in een organisatie, die zich ten doel stelt te bevorderen, dat op zo kort mogelijke termijn bestuurlijke, financiële en organisatorische maatregelen worden getroffen

tot oplossing van het verkeersvraagstuk met betrekking tot het wegverkeer in Nederland, wenst over te gaan tot de benoeming van een

directeur

Deze zal door middel van studies, brochures, voorlichting, het onderhouden van contacten en door andere middelen een vrije ontplooiing van het wegverkeer moeten helpen bevorderen.

Gedacht wordt aan een functionaris met een academische opleiding (ingenieur of econoom), zeer goed op de hoogte van verkeersvraagstukken, met begrip

voor het belang van publiciteitsmedia en met de bereidheid hiermede in contact te treden.

De functie vereist voorts een groot stuk dynamiek en een sterk vermogen tot representatie.

Minimum leeftijd 30 jaar.

Het aan de functie verbonden salaris zal omstreeks f. 30.000,— per jaar bedragen.

Belangstellenden kunnen zich in verbinding stellen met

VAN DE BUNT & Co.,

organisatie-adviseurs, Tesselschadestraat 5, A'dam-W.
Reacties zullen vertrouwelijk worden behandeld.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Schadeverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM - ARNHEM

Geconsolideerde maandstaat per 31 maart 1965

Kas, kassiers en daggeldleningen . . .	f	275.157.000
Nederlands schatkistpapier	„	889.025.000
Ander overheidspapier	„	582.741.000
Wissels	„	336.003.000
Bankiers in binnen- en buitenland . . .	„	717.423.000
Effecten en syndicaten	„	202.522.000
Voorschotten tegen effecten	„	213.371.000
Debiteuren	„	2.758.873.000
Deelnemingen (incl. voorschotten) . .	„	13.281.000
Gebouwen	„	7.010.000
		<hr/>
		<u>f 5.995.406.000</u>

Kapitaal	f	136.280.000
Reserves	„	167.015.000
Leningen	„	134.646.000
Deposito's op termijn	„	2.216.354.000
Spaargelden	„	686.632.000
Crediteuren	„	2.542.561.000
Geaccepteerde wissels	„	31.637.000
Overlopende saldi en andere rekeningen	„	80.281.000
		<hr/>
		<u>f 5.995.406.000</u>

Algemene Bank Nederland N.V.

(Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)